

L'HOME DE FRANÇA, DE JOSEP ANTONI CHAUVÉLL:
ENTRE LA NORMA I EL DIALECTE

Javier GIRALT LATORRE¹

1. INTRODUCCIÓ

De tot l'àmbit catalanoparlant nord-occidental, una de les zones més privilegiades dialectalment és l'Aragó catalanòfon, on potser es troba l'exemple més clar de frontera lingüística i de situació de llengües en contacte dins del domini hispànic peninsular. És una àrea geogràficament aragonesa, però lingüísticament catalana, la qual s'estén —de nord a sud— des dels Pirineus fins al Matarranya terolenc. En aquesta zona oriental d'Aragó està situada la Llitera, comarca de la província d'Oscà que conserva actualment parlars dialectals que s'adscriuen al català ribagorçà (vid. SISTAC, 1993; GIRALT, 1998a).

Des d'una perspectiva sociolingüística,² en aquesta comarca hi ha un bilingüisme de tipus individual, és a dir, una bona part dels habitants són bilingües actius perquè coneixen dues modalitats lingüístiques —el català dialectal i el castellà—, encara que cal matisar aquesta afirmació segons les capacitats comunicatives bàsiques: la majoria dels lliterans són bilingües actius exclusivament quant al codi oral, perquè parlen i entenen les varietats locals i el castellà; en canvi, no ho són en relació al codi escrit, ja que tenen la capacitat de llegir i escriure en castellà, però no en català.

En aquest sentit, la Llitera és un exemple clar de *diglòssia* o, si es prefereix, de *diglòssia funcional*: el castellà és la llengua dominant en les situacions de caràcter

¹ Universidad de Zaragoza.

² Sobre aspectes sociolingüístics de l'Aragó catalanòfon, vid. MARTÍN *et al.* (1995), ESPLUGA-CAPDEVILA (1996) i MORET (1997).

formal o de poca confiança amb els interlocutors, mentre que les varietats locals s'utilitzen en situacions informals o de confiança entre emissor i receptor. Segurament aquesta diglòssia fou negativa fins no fa gaires anys, segons es pot deduir de les opinions despectives envers les varietats dialectals que encara manifesten algunes persones; però avui podem apercebre que hi ha un canvi d'actitud, sobretot a les localitats més poblades, perquè els parlars locals comencen a utilitzar-se en cercles que fins ara els havien estat interdits per a ells (reunions públiques, premsa escrita, ràdio).

Segons el que acabem de dir, no resulta gens estrany que la producció literària en català a la Llitera sigui molt escassa: d'una banda, perquè fins ara només s'ha usat el castellà en l'ensenyament i, per tant, aquesta ha estat l'única llengua de l'escriptura;³ d'altra, perquè moltes de les persones que vessen llurs vivències i pensaments en textos escrits emprant el propi idiolecte, opten gairebé sempre per adaptar l'ortografia castellana a les particularitats de llur parlar local. Són molt pocs els qui segueixen la norma catalana, i entre ells destaca indiscutiblement Josep Antoni Chauvell (El Campell, 1956),⁴ potser l'únic escriptor conegut de la comarca que ha desenvolupat una tasca literària complexa lluny del costumisme rural habitual dels textos localistes, que, d'altra banda, són els més nombrosos (*vid.* MORET, 1998: 117-139).

L'arribada de Josep Antoni Chauvell al món de la narrativa és un fruit un mica tardà en la lluita per la recuperació cultural i lingüística de les terres catalanòfonas d'Aragó. Privat de l'ensenyament de la seva llengua materna, es considera un escriptor autodidacta. Els títols que ha publicat fins ara són: *L'home de França* (1987),⁵ *Bo per a contar* (1988), *Guardeu-vos de la nit del cel encés* (1991), *La flor del ram* (1995), *El temps del color pàlid* (1998), *Terra Verge* (2000), i l'obra de teatre *Hereus de la casa cremada* (1997).

Les obres de Chauvell, plenes d'interès i amenitat, reflecteixen una gran habilitat narrativa, una fina i àcida ironia, i una especial sensibilitat per a recrear imatges de la vida rural de temps passats a les terres de la Franja (les formes de treball, els costums, les dites, les tradicions), o per a reviure els principals esdeveniments històrics que envolten els seus personatges. Al llarg de les seves obres es poden apreciar alguns elements temàtics i estilístics comuns: la presència del destí, la fatalitat, l'humor, la ironia, la crítica moral i social. Un altre quasi permanent és el marc geogràfic de la Franja, en concret de la Llitera i la Ribagorça, els seus homes i dones, els seus treballs, jocs i costums tradicionals, i àdhuc la seva història col·lectiva, especialment des de finals del segle XIX fins passada la guerra civil.

³ D'uns anys ençà, el català s'ensenyava a la majoria dels col·legis i instituts del àrea catalanòfona de la Llitera, i és possible que la situació pugui començar a modificar-se; tanmateix, l'aprenentatge del català encara és una qüestió voluntària, la qual cosa sorprèn una mica perquè es tracta d'una llengua pròpia del territori aragonès.

⁴ *Vid.* SASOT (1993: 19-21).

⁵ Amb aquesta novel·la obtingué l'any 1986 el premi «Guillem Nicolau» de la Diputació General d'Aragó.

El llenguatge de Chauvell és clar, senzill, ple d'expressivitat i farcit de modismes, refranys, contalles i locucions pròpies de la Llitera, la qual cosa ajuda a conformar una literatura viva, colorista i entroncada amb la tradició popular. A més, la llengua es caracteritza pel seu col·loquialisme, reflectit sobretot en les peculiaritats dialectals i en les vacil·lacions, indefinicions i variacions pròpies d'un parlar local sense gairebé tradició escrita.

Segons MORET (1994: 23), Josep Antoni Chauvell forma part d'un grup que, des del punt de vista de la codificació lingüística (el més significatiu pel que fa a l'ambició literària dels seus escrits i pels mitjans on s'expressen), segueix la tradició lingüística, literària i ortogràfica catalanes, al temps que aporta solucions lèxiques i morfosintàctiques pròpies del català nord-occidental, del ribagorçà i, fins i tot, particulars de la comarca lliterana, més o menys ajustades a la norma del català estàndard. Per aquest motiu, el propòsit del nostre treball és analitzar des d'una perspectiva dialectal la llengua literària de la primera obra de Chauvell, *L'home de França*. La raó fonamental d'haver escollit únicament aquesta novel·la és que ofereix tota una sèrie de trets dialectals (fònics, morfològics i lèxics) que majoritàriament no apareixen a les creacions posteriors,⁶ on Chauvell ja utilitza sense cap dificultat un codi que representa la seva llengua materna.

2. FONÈTICA I ORTOGRAFIA

És obvi que, si analitzem una producció literària des del punt de vista de la norma, els aspectes fonètics i ortogràfics es presenten plegats, senzillament perquè l'escriptor es val de les grafies que té a l'abast per representar sobre el paper els sons o les articulacions que caracteritzen particularment el seu dialecte. Això succeeix en el cas de Chauvell perquè, malgrat ajustar-se a les regles ortogràfiques normatives, hi ha alguns aspectes que cal remarcar.

2.1. Vocalisme

a) Hi ha elisions vocàliques que es fan a la parla, però que no s'haurien de reflectir en l'escriptura:⁷ *l'idea* (95, 100, 164), *marxar d'aquell país que'l perseguia* (164), *escolta bé lo que't dic* (118), *que'n sóc de desgraciat* (103), *ja saps a que'm refereixo* (164), *Que'n sabia del fill de la Maria?* (177).

b) En els mots *amprat* (38) i *asllargueu* (103) sorgeix el canvi de la vocal inicial àtona /e/ > /a/, tret distintiu del català nord-occidental (sobretot del lleidatà).

⁶ Deixem de banda els nombrosos errors tipogràfics que hi ha en aquesta edició.

⁷ Els números indiquen les pàgines on s'enregistren els exemples.

c) La vocal final /e/ es tanca en /i/, com podem comprovar a *tardi* (76, 128, 131, 133), *tardis* (75), *perxi* (52). És una solució que només ens permet parlar d'una feble reminiscència de la característica pròpia del subdialecte *xipella*, on tota /e/ posttònica sona /i/.⁸ En el cas de la paraula *ferri* (54), *ferris* (105), del ll. FĚRRO, a més del canvi esmentat, cal postular la modificació de la vocal originària /o/ en /e/ per l'assimilació de la vocal final a la velar accentuada.

d) Com a exemple de resultat esporàdic dins del vocalisme tenim el mot *mi-xó* (41, 145), del llatí MŪSCĪŌNE; en aquest cas cal suposar una forma prèvia **meixó* i una posterior dissimilació de sons palatals, amb la desaparició ulterior de la vocal més oberta (SISTAC, 1993: 66). No obstant això, també és possible que s'hagi reduït el diftong [oj] del mot català comú *moixó*, solució afavorida per la dissimilació eliminatòria de les vocals velars.

e) La vacil·lació vocàlica pròpia dels parlars col·loquials es comprova en casos com *sigadera* (55, 61) i *mesdiada* (26, 75), *arromengar* (142), on les vocals àtones inicials canvien el seu timbre vocàlic sense cap motiu aparent.

2.2. Consonantisme

a) Els grafemes *pll*, *fl*, *bll*, *cll*, *gll* representen la palatalització de la consonant lateral genuïna del català ribagorçà; la norma només contempla la possibilitat d'emprar *pl*, *fl*, *bl*, *cl*, *gl*, perquè és un tret desconegut a la resta de l'àmbit catalanoparlant: *plleta* (17, 19, 20, 22, 32), *diablle* (17), *pllossos* (20, 28), *apllenar* (20), *terriblle* (23), *doblle* (25), *cllot* (25), *escorrepllats* (26), *cllavats* (26), *apllicat* (32), *pllorant* (33), *ampalles* (36), *cllatell* (37), *cllavar* (42), *bllat* (44, 50), *bllanca* (45), *arregllada* (46), *simpllement* (58), *popllació* (59), *moflla* (59), *plle* (59, 69), *possibllles* (63), *desunfllat* (63), *mofllis* (64), *cinglla* (67, 73), *expliclar* (71), *plleit* (75), *indiscutiblle* (80), *escllafir* (83), *expliclaré* (85), *misserablle* (102), *culpablle* (127), *horriblle* (131), *agradabllles* (161), *popllació* (164), *complicacions* (164). Tot i això, l'autor escriu *omplir* (26), *flamals* (52), *complit* (53), *poble* (63, 74), *fluixet* (67), *potable* (72), *problema* (75), *explicaré* (85), *fluix* (156), entre d'altres, mots en què es manté l'ortografia normativa malgrat que la seva pronúncia segurament sigui la dialectal.

D'altra banda, a *bulldre* (18) hi ha palatalització espontània de la consonant lateral davant d'un grup consonàntic tautosil·làbic.

b) El grup llatí -CT- evoluciona a -it- per semivocalització de la consonant velar agrupada, enfront de la reducció a -t- del català comú: *feit* (18, 26, 27, 35, 36, 43), *feita* (94, 95), *desfeita* (85), *satisfait* (102), *refeit* (98), *lleit* (22, 49), *maitins* (75), *maitnada* (23, 39, 161).

⁸ Vid. VENY (1991: 49-50). Per a una localització detallada del fenomen, vegeu RECASENS (1991: 71-72).

c) Cal comentar també els vocables *mateis* (30) i *decideis* (160). No hem de descartar la possibilitat que es tracti d'una errada tipogràfica, perquè han estat els únics exemples documentats en la novel·la; en tots els altres casos sempre enregistrem *-ix* (*mateix, baix, fluix*, etc.). Però l'ús de la grafia *-s* també pot reflectir que el so articulat en aquesta posició explosiva és l'alveolar fricatiu sord [s], en comptes del prepalatal fricatiu sord [ʃ] de *mateix* i *decideix*. Per tant, en aquest cas es manifestaria un fenomen incipient dins del català del Campell:⁹ la despalatalització de [ʃ] per la confusió que es produeix, en posició interior i final de paraula, entre el fonema prepalatal i l'alveolar en una sola articulació [js]. Segons RAFEL (1981: 107-110), som davant d'una nova realitat fonètica que comporta repercussions de caràcter fonològic: quan trobem [js], com en el cas de *mateis, decideis*, es tracta ja d'un grup difonemàtic (/i/ + /s/).

d) En el mot *mesdiada* (26, 75), derivat del llatí MEDĪ DIE, la consonant [tʃ] que resulta del grup DY (cf. *mig*) ha perdut el seu caràcter oclusiu i palatal per la seva posició implosiva, fins a adquirir una articulació fricativa i alveolar.¹⁰

e) S'observa epèntesi analògica a *gènit* (28, 49, 82, 87). L'afegiment d'aquesta consonant dental en posició final després d'una vocal àtona s'origina per analogia amb altres paraules que la posseeixen etimològicament (BADIA, 1984: 258).

f) Una altra característica fonètica amb repercussions ortogràfiques és el desenvolupament d'una consonant nasal entre la preposició *a* i una paraula següent que comença per vocal: *no li calgués partir lo que a n'ella* (20), *no fos cas que de rebot a n'esta criatura* (21), *a n'esto lloc tots dormim més que el guix* (23), *a n'aquella gent* (48), *cap a n'aquell lloc* (48), *a n'ell li feia molt bon complit* (53), *Naltros mai vam arribar a n'ixos extrems* (110), *farem caure les culpes a n'ixo desgraciat* (119), *traure-li pes a n'ixa casa* (119).

3. MORFOLOGIA

Des del punt de vista morfològic, l'anàlisi de *L'home de França* haurà de tenir en compte dues qüestions: d'una banda, l'adequació de l'escriptor a la normativa del català en les seves dues vessants, és a dir, l'estàndard oriental i l'estàndard occidental; d'altra, el manteniment de característiques del ribagorçà del Campell.

3.1. Substantius i adjectius

a) Si comencem parlant del morfema de gènere, ens detindrem en l'adjectiu *esquerro*: *només li anés a caure a damunt del bracet esquerro* (22). Podem observar aquí

⁹ Aquesta característica s'atesta a tota la comarca de la Llitera, en tots els grups de parlants (sobretot els que tenen menys de 40 anys), i es probable que pugui adquirir una major magnitud en un breu espai de temps, almenys si es compara aquesta situació amb la d'altres espais catalanoparlants (vid. RAFEL, 1981: 107-110).

¹⁰ Aquesta solució també es coneix en punts de la Ribagorça aragonesa (QUINTANA, 1993: 291).

com el masculí apareix representat pel morf /-o/, substituint el normatiu i més general /-e/. És un tret dialectal, segons el qual la vocal velar no s'apocopa darrere la consonant vibrant.¹¹

b) També haurem de fixar-nos en la paraula *cego* (54), la qual, enfront del català comú *cec*, ha adoptat la vocal final /-o/. Aquest fet no és estrany en el català comú perquè, a partir del segle XV, alguns mots que en català antic no tenien vocal de suport comencen cap a aquesta època a ser escrits amb -o, segurament per influència també dels equivalents castellans (SEGARRA, 1985: 104). La supervivència d'aquest resultat en el català ribagorçà s'explica sobretot per un contacte de llengües entre castellà i català. Des del punt de vista de la norma, ni Fabra ni els seus successors han admès aquest costum antic, i l'única variant estàndard és l'apocopada *cec* (SEGARRA, 1985: 116).

c) En relació amb el gènere d'alguns substantius, trobem certes divergències: les paraules *deutes*, *senyal* i *front* s'atesten com a femenines, mentre que el català estàndard aconsella d'evitar aquest tipus de canvi morfològic (IEC: 115): *li van fregar la front* (73), *la senyal de que l'hora de llevarse era arribada* (75), *tenia moltes deutes* (135). Segurament ha estat provocat per la influència del castellà.

d) Si ens referim ara al nombre dels substantius, haurem de comentar el cas de *pllossos*: *uns pllossos d'algú que acabava de néixer* (21), *els pllossos li havien servit també a n'ell mateix* (150). És un resultat dialectal, que s'ha produït a partir d'una sèrie de confusions entre formes de singular i de plural. La variant *pllossos* s'ha creat sobre la realització fonètica del plural originari *pllor* [pʎós], després d'haver perdut el sentit de pluralitat (especialment per la inexistència a la localitat d'un singular *pllor*). A partir d'aquí, la consonant final /-s/ ha estat interpretada com a constituent d'un singular, de manera que s'ha refet una nova forma de plural en -os. El procés de creació seria el següent: sing. *pllor* + /-s/ > pl. *pllor*s [pʎós] → sing. *pllos* + /-os/ > pl. *pllossos*

3.2. Article

Al costat dels articles masculins *el*, *els*, i el neutre *el*, l'autor no deixa d'usar les formes del català nord-occidental *lo*, *los*, i el neutre *lo*: *lo ramat* (17, 20), *lo xicarró* (31), *lo secretari* (21), *lo jaió* (21), *lo pare* (21), *lo sopar* (22, 23), *lo lloc* (23), *lo temps* (25), *lo pestós del Manel* (25), *lo somer* (28), *lo seu ramadet* (38), etc; *los pensaments* (18), *los mals* (22), *los animalons* (27), *los de l'Estall* (30), *los altres van fugir* (57). Són les solucions més directament etimològiques i també les corrents en català antic. Dins del text narra-

¹¹ Tanmateix, aquesta vocal de suport no era del tot desconeguda en català medieval, precisament darrera de la consonant /r/ (SEGARRA, 1985: 102), amb la qual cosa no és necessari considerar aquest tret com a castellanisme.

tiu de l'obra predominen les formes normatives, i les dialectals apareixen sobretot en boca dels personatges, amb la qual cosa l'autor aconsegueix accentuar el seu realisme; així s'até a la norma del català estàndard, segons la qual aquests articles es poden admetre en el seu àmbit restringit i només en registres informals, o en la llengua escrita que tingui un to localista; en cas contrari, s'acostuma d'emprar les formes generals (IEC: 113; SEGARRA-FARRENY, 1996: 50).

Pel que fa a l'article personal masculí, hem observat tant l'ús de les formes normatives *en* i *el*, com de la nord-occidental *lo* (la més nombrosa): *en Manel* (21, 31), *lo Manel* (20, 32), *lo Martinet* (31), *el Martinet* (31), *en Martí* (135), *lo Rafel* (121), *el Bllanc* (135), *lo Bllanc* (136).

3.3. *Demonstratius*

Malgrat emprar-se les formes normatives generals, predomina el sistema trigradual del català occidental —acceptat per la norma (IEC: 116)—, però amb algunes variacions i comportaments particulars que comentem seguidament. Per al primer grau de la dixi, es documenten *esto* i *estos* com a formes masculines: *va pujar a demanar-li a n'esto* (61), *esto món* (19), *era esto lo sisè part* (18), *esto nom* (21), *a n'esto lloc* (23), *a n'esto animaló* (23), *estos pensaments* (46), *estos li van allargar alguna cosa de diners* (116). Ens interessa destacar que el masculí singular *esto* divergeix del normatiu *este*, ja que posseeix el morf /-o/ en lloc del més general /-e/; sembla ser una solució pròpia dels parlars ribagorçans (VENY, 1991: 146). Com a formes femenines de primer grau tenim *esta*, *estes*: *esta li va dir que s'esperés* (20), *esta nit* (25), *esta era llesta* (43), *esta mateixa mà* (50), *estes rates* (29), *estes converses* (54).

Per al segon grau, les variants utilitzades són les ribagorçanes *ixo*, *ixos*, les quals han perdut la vocal inicial *e*: *ixo desgraciat* (119), *ixos extrems* (110). Com podem comprovar, el masculí també presenta el morf /-o/, de la mateixa manera que el demostratiu de primer grau. En el cas del femení, apareixen *ixa*, *ixes*: *ixa dona* (94, 95), *ixa casa* (119). Tan sols en un exemple hi ha la forma del singular *eixa*: *a n'eixa no* (94).

3.4. *Possessius*

Quant a les formes tòniques de l'adjectiu possessiu, remarquem l'ús dels femenins *meua*, *teua*, *seua* i llurs plurals, propis de l'àmbit general, però més habituals en el dialecte occidental: *la meua mà* (85), *ni has feit teua la meua filosofia* (162), *la teua presència* (93), *la seua muller* (50), *casa seua* (61, 76), *la seua joventut* (76), *les seues simpaties* (76).

També s'ajusten a la norma els possessius àtons, utilitzats davant de noms de parentiu (IEC: 116): *mon pare* (18, 20, 22), *mon germà* (141), *ton pare* (27, 63), *ton germà* (64, 141), *ton oncle* (140), *ta mare* (17, 33), *son pare* (27, 28, 32), *son germà* (64), *sa filla* (17, 25, 25), *sa mare* (19, 20, 22, 24, 26, 32), *sa germana* (20, 34, 35). Com a tret dialectal

tal no normatiu cal esmentar l'ús de *son* per al gènere femení:¹² *Aquella dona es va abraonar a son filla* (168).

3.5. Pronoms personals

a) *Naltros* (cat. comú *nosaltres*) és la variant tònica atestada per a la primera persona del plural: *naltros no l'hem vist pas* (78), *del pa i del vi mo'n cuidarem naltros* (80), *naltros mai no vam arribar a n'ixos extrems* (110). També com a forma complementària: *ara escolta-mos a naltros* (98), *pobres de naltros* (30), *ara et quedaràs amb naltros* (66), etc. Per a la segona persona del plural apareix *valtros* (cat. comú *vosaltres*) en alguna ocasió: *a veure què haurieu feit valtros* (58). Totes dues són solucions nord-occidentals (BADIA, 1984: 291-292).

b) Les formes plenes dels pronoms febles s'usen de vegades com a proclítics davant de consonant (cf. IEC: 119; SEGARRA-FARRENY, 1996: 51): *jo creia que te tractava bé* (62), *només te tinc a tu* (170), *se va plantar vora el lloc de Castelló* (129), *ara se sap de la seua innocència* (157), *se van malhaurar abans* (172). És curiós, però, que s'escrigui la forma reforçada *es* davant de la consonant /s/, l'únic cas en què la norma recomana utilitzar la forma plena per a facilitar l'articulació: *a escoltar si es sentia algun soroll* (150), *es sabia tots els indrets* (152), *Martí Molins es solsia* (165).

c) La solució col·loquial de primera persona *mos* apareix en totes les posicions, en lloc dels normatius *ens* i *nos*: *bona falta mos fa* (31), *que després no mos calgui perdre temps* (61), *no mos deixes res per als altres* (80), *mos quedarem glaçats* (81), *ja mos vagarà de fer ressopons* (97). En posició enclítica i combinada amb el pronom adverbial *en*, la forma *mos* es redueix i perd la /s/ final: *anem-mo'n* (86, 104). El mateix succeeix amb la segona persona del plural *tos*: *aigua a la cisterna no to'n faltarà* (29). Aquestes variants dialectals no són acceptades per la norma (SEGARRA-FARRENY, 1996: 51), malgrat ser generals en valencià i balear, i trobar-se ben sovint en els parlars del Principat (BADIA, 1994: 465).

d) De les formes de tercera persona amb funció de complement directe cal comentar únicament les masculines, ja que l'autor usa *lo*, *los* en qualsevol posició: *els animals lo portaven de bòlit* (36), *lo va baixar a veure* (58), *Martí lo va ficar al corrent de tot* (63), *segurament lo tindràs curat* (74), *lo Rafel lo va aturar* (83), *on los anirem a buscar* (27), etc. Són formes del català nord-occidental, d'acord amb el paradigma de l'article (vid. § 3.2).

e) Pel que fa als pronoms de tercera persona amb funció de complement indirecte, haurem de parlar de la utilització de *lis* com a plural de *li* (cat. comú *els*, *los*,

¹² BADIA (1994: 504) assenyala que davant d'un substantiu femení que comença per vocal o hac, és habitual substituir les formes femenines per les masculines corresponents: *ma àvia > mon àvia*; després, el fenomen s'hauria generalitzat a altres paraules, com succeeix en el nostre exemple. És una característica pròpia del català col·loquial. Dintre de la Llitera, també es coneguda a Tamarit, El Torricó i Natxà (GIRALT, 1998a: 121).

'ls): *lis havia donat una mica d'esparceta* (20), *això feia que no lis supligües la feina* (23), *lis vadir* (23), *com lis havia anat aquell despertador* (24), *li aidava a donar-lis palla* (27), *va haver de dir-lis lo que havia ocorregut* (71), *adverteix-lis* (96), *no gosava ningú parar-lis los peus* (109). Hem d'advertir, però, que aquesta solució analògica no és tolerada per la norma (IEC: 119).

3.6. Quantificadors i indefinits

Són interessants les formes *prouta*, *proutes*, variants femenines del quantitatiu *prou*: *Ara ja tenia prouta força* (37), *ja en trobarà proutes de xicotes* (60). Són resultats dialectals lleidatans (cf. BADIA, 1979: 59; VENY, 1991: 135-136), tot i que el seu ús dins de la Llitera indica que està més estès entre les modalitats del català nord-occidental.¹³

En relació amb l'indefinit *una*, observem l'absència de la vocal final d'aquest femení davant d'un mot que comenci en vocal per castellanització: *torna a fer-me un altra visita* (93). Un altre manlleu del castellà és el neutre *algo*: *sabia algo d'ell* (32).

3.7. Relatius

El relatiu àton *que* precedit de l'article s'usa en lloc del relatiu compost *el qual*: *va néixer un altre nen, al que li van posar de nom Andreu* (23), *un someret al que li ficava unes escaltrisses* (24), *un trull al que hi cabien set-cents* (70), *no farà cap cosa de la que me'n pugui empenedir* (85), *un burgès del poble al que no li tenien gran simpatia* (88), *quatre desgraciats als que lis ampravem els diners* (95), *uns parents amb els que s'entenia molt bé* (132). És un tret morfosintàctic propi del castellà, ja que el català normatiu només admet el seu ús quan l'oració de relatiu s'ha substantivat (BADIA, 1994: 360-361).

3.8. El verb

a) S'utilitzen infinitius amb la consonant eufònica *d*, intercalada entre la consonant final del radical del verb i la desinència; així es fan de més fàcil pronunciació certs grups consonàntics que, si no, podrien oferir dificultats articulatòries (BADIA, 1994: 590). Però no totes aquestes formes fortes d'infinitiu són admeses per la norma de la llengua; n'hi ha que dialectalment presenten aquesta constitució, mentre que normativament en posseeixen una altra. Així, enregistrem *voldre*, *podre*, *bulldre*,

¹³ De l'origen d'aquestes formes se n'ha ocupat específicament el professor BADIA (1979: 59-63); segons la seva opinió, davant de la necessitat d'apropar-se el quantitatiu al gènere de la paraula a la qual es refereix, *prou* experimenta un desdoblament de gènere (com *bastanta*). Així, mitjançant l'analogia, es constituirà una nova forma que cobrirà aquesta necessitat. És senzillament el resultat de la forta tendència que experimenten els indefinits a adoptar una flexió com la dels adjectius.

restringides a l'ús informal de la llengua (SEGARRA, 1985: 132-136):¹⁴ *va voldre retindre a la memòria* (25), *lo que m'ha paregut sentir sense voldre* (96), *no li va voldre donar una xancada més* (126), *tot lo que va podre en aquell moment* (50), *esto no va podre negar-se-li* (61), *com va podre, es va alçar* (73), *va ficar aigua a bulldre* (18). També se'n presenten d'altres acceptades per la norma, com són *vindre, esdevindre, previndre, tindre, retindre, valdre*: *un dia va vindre un home* (23), *quan els obrers el veien vindre* (28), *tindrà collons de no vindre* (81), *el part va esdevindre llarg* (20), *la vetllada va esdevindre més aviat curta* (119), *hi va tindre mal un ramat de dies* (29), *van tindre que pujar a la teulada* (40), *va voldre retindre a la memòria* (25).

b) Hi ha formes de gerundi dels verbs de la segona conjugació pròpiament dialectals (GIRALT, 1998a: 179-180). Són variants amb l'increment /g/ entre la darre-ra consonant de l'arrel verbal i la vocal temàtica, com a conseqüència de la propagació dels temes en velar (BADIA, 1994: 602). És una característica rebutjada per la norma del català (IEC: 130 i seg.): *deixava a tots amb la boca oberta veiguent-lo segar* (62), *va anar responguent a totes i cada una de les preguntes* (67), *tot diguent-li que corregués* (68), *valgüent-se de la cllaror de la nit* (129).

c) La tercera persona del singular presenta en alguns casos la desinència -e nord-occidental: *Lo que duie ja ho tenim* (66), *a dalt del crespó ere el poble de Purroi* (130), *no mos deixe res per als altres* (80), *sisquiere la cosa vaigue bé* (19), *tant se val lo que t'haigue dit lo Bllanc* (97), *qui vulgui fotre el camp que ho faigue* (53). Segons la norma, en àmbits restringits es pot admetre la pronúncia d'aquesta vocal, però no la seva escriptura (IEC: 121). Sobre aquesta qüestió pensem que és molt més ponderada l'opinió de SEGARRA-FARRENY (1996: 50), que consideren que una distinció morfològica com aquesta en una llengua que no expressa lèxicament el subjecte és convenient de mantenir-la en l'estàndard.

d) Són diverses les variants desinencials que la norma admet per a la constitució del present incoatiu d'alguns verbs de la tercera conjugació, però no les que localitzem en aquesta obra: *a qui se li occurrís* (79), *a Calladrons cullissen codonys* (29). Veiem que les persones 3_a i 6_a ens ofereixen les desinències -ís, -issen, molt properes a les valencianes (-ix, -ixen), però amb articulació alveolar.

e) El present de subjuntiu dels verbs de conjugació irregular té variants exclusivament dialectals, caracteritzades per la consonant velar propagada des d'altres formes: *qui vulgui fotre el camp que ho faigue* (53), *no faigues mal a ningú* (45), *no t'hi faigues cap il·lusió* (54), *no li faigues passar mala vida* (64), *no et faigues il·lusions* (71), *tant se val lo que t'haigue dit lo Bllanc* (97), *sisquiere la cosa vaigue bé* (19), *ja t'he dit abans*

¹⁴ Comprovem així que, des d'aquesta perspectiva morfològica, els parlars dialectals nord-occidentals han esdevingut més arcàics, ja que mantenen una situació molt propera a la del català antic, hereva directa de les quatre conjugacions llatines (SEGARRA, 1985: 137).

que vaigues amb vista (90), no te'n vaigues encara (64), veiguet, Majestat (35), no patiguet (48, 104).

f) Únicament en un cas trobem una desinència d'imperfet de subjuntiu pròpia de la llengua estàndard nord-occidental (SEGARRA-FARRENY, 1996: 49): *mira també els trills, no hi faltessen pedres* (61). A més, la forma *fossa* (verb *ésser*) té la terminació *-a* de primera persona, tret dialectal que no es considera normatiu: *me l'estimo com si fossa son pare* (162).

D'altra banda, cal esmentar les variants dialectals amb consonant velar analògica; són especialment abundants els verbs de la tercera conjugació: *si el veigues n'havia de donar part* (132), *no fos cas que mos veiguessin* (122), *no lis supligues la feina* (23), *li havia dit que no hi patigues* (77), *es restabligues l'honorabilitat* (132), *quan esta s'obrigues* (88), *no se li ocorregues contar res* (68), *van aguardar a que eixiguessin* (110), *van començar a manar als mossos que enllestiguessin les sigaderes* (61), *perquè els mossos que dormien a la pallereta sentiguessin la senyal* (75).

g) Apareix l'imperatiu *dongui* (verb *donar*) amb consonant velar analògica: *dongui-li al Martí lo seu* (104). A més, s'utilitza *dis* (verb *dir*), variant admesa per la norma només en l'àmbit dels parlars valencians i en registres informals (IEC: 133): *Dis-me que no és veritat* (131), *dis-me com es diu esto xicot* (93), *dis-mos què hem de fer* (85).

h) En una ocasió trobem la perífrasi d'obligació *tenir que + infinitiu*: *se'n va haver de tornar cap al llit després de tindre que llavar-se la cara* (86). Des del punt de vista normatiu, és una incorrecció que cal evitar per ser una adaptació del castellà (BADIA, 1994: 612).

i) El verb català *trigar* seguit d'un infinitiu regeix sempre la preposició *a*; però aquí hem atestat un cas en què s'usa la preposició *en*, com a conseqüència de l'adaptació del règim verbal que en castellà posseeix l'equivalent *tardar*: *no trigaria molt en arribar* (42).

3.9. Preposicions

S'empra la preposició *a* amb el complement directe de persona, com en castellà:¹⁵ *has de vigilar a ta filla petita* (54), *tindria molta feina per a convèncer a ningú* (148), *conec molt als seus amos* (156), *la ja pobre esperança de poder trobar al fill* (206).

Respecte de la preposició *a* com a introductora de complements circumstancials de lloc, la norma assenyala que els locatius de situació en repòs són introduïts

¹⁵ SEGARRA (1985: 160-162) posa en relleu que la norma catalana —o sia l'absència de la preposició— no ha estat una decisió capritxosa, sinó basada en factors històrics i en la pròpia estructura de la llengua.

mitjançant la preposició *a*, excepte quan va seguida d'un demostratiu o dels indefinits *un* o *algun*, perquè aleshores és preferible col·locar la preposició *en*.¹⁶ Aquesta recomanació és precisament la que no se segueix en alguns exemples: *va néixer a un mas de Casserres* (18), *una mossa que servia a una bona casa* (18), *dormiria a un llit* (25), *a aquell mas en feien molt de vi* (39), *li va trobar feina de mosso a una d'aquelles cases* (47), *el vi que el vell de la casa guardava a un carretell* (51), *havien arribat a un molí de gra* (153), *es quedava ací a aquesta casa* (169), *l'havien acollit a aquella casa* (170).

I en una frase com *es feia claror per les nits* (118), apareix *per* en lloc de la preposició normativa *a* (BADIA, 1994: 233-234), també per la influència del castellà. Passa el mateix a *des de que m'ho han dit* (131), on la locució conjuntiva temporal s'ha constituït amb la locució prepositiva segons l'estructura castellana, mentre que el català normatiu només accepta la formació *des que* (BADIA, 1994: 243-244).

3.10. Adverbis

Únicament comentarem l'adverbi *sisquiere* 'tan de bo, si més no', variant col·loquial del castellà *siquiera*: *sisquiere la cosa vaigue bé* (19), *sisquiere ara ho ensopegèssim* (20), *sisquiere esta nit em deixés tranquil·la* (25).

4. LÈXIC

En aquest paràgraf analitzarem *L'home de França* des d'una perspectiva lexicològica, per determinar els vocables que es poden considerar dialectals i examinar-los. Per a realitzar aquesta tasca, hem consultat els principals diccionaris del català, del castellà i de l'aragonès, perquè aquesta és la filiació lingüística a la qual poden pertànyer els dialectalismes que s'hi atesten. Són els següents:

—Sobre el català: *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans; *Diccionari de la llengua catalana*, de Fabra; *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Coromines; *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll; *Diccionari Aguiló*.

—Sobre el castellà: *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia Española; *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, de Corominas i Pascual.

—Sobre l'aragonès: *Diccionario aragonés*, d'Andolz; *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, de Rohlfs.

¹⁶ *Vid.* també SEGARRA (1985: 63-73), on repassa de forma eshaustiva les confusions que s'han produït entre les preposicions *a* i *en*, fins a la normativització de Fabra, tant des d'un punt de vista històric com des d'una perspectiva funcional.

A més, hem considerat igualment els reculls del vocabulari de la Llitera publicats fins ara: *Vocabulario y textos de Tamarite de Litera (Huesca)*, de Grúas i Benítez; *El ribagorçà a l'Alta Llitera*, de Sistac; i *El habla y la cultura populares en La Litera (Huesca)*, de Viudas.¹⁷ Hem deixat de banda altres treballs sobre les comarques veïnes de la Ribagorça i el Baix Cinca, els quals només han estat consultats pel que fa a determinades paraules no incloses enlloc; si, en aquest sentit, n'hi ha algun que aporta informació profitosa, se n'assenyala la referència bibliogràfica adient.

4.1. Dialectalismes

afeixinador *m.* 'persona encarregada de fer feixines i lligar-les': «per això feia d'afeixinador» (44). Derivat d'afeixinar (*vid. infra*).

afeixinar *v. tr.* 'fer i lligar feixines': «anava darrera els mossos recollint els sarments o garbons i els afeixinava» (42). Derivat verbal parasintètic de *feixina* 'feix de llenya prima per a encendre', que s'enregistra també a Benasc (DA, DPA).

anuser *v. tr.* 'lligar amb nus': «Li va ficar el pegat a dins d'un mocador de cap que li va anuser a damunt del cap» (29). Variant parasintètica de la forma dialectal nord-occidental *nusar* (DECat V, 984),¹⁸ que manté la consonant alveolar del primitiu *nus*; el prefix *a-* no aporta cap informació semàntica nova.

apilocar-se *v. pron.* 'apilotar, reunir coses soltes formant pilot': «la gent s'anava apilocant per a poder tenir el lloc més adient» (179). Formació parasintètica a partir del derivat *piloc*, variant dialectal de *pilot* 'munt de coses en desordre', amb modificació del sufix despectiu (DECat VI, 538); és un resultat que s'usa també a l'àrea de l'Empordà (DCVB I, 767). En el DFa i el DIEC només es recull la variant *apilotar*.

apllenar *v. tr.* 'omplir': «uns pllossos d'algú que acabava de néixer van apllenar tota la negra nit» (20). Formació verbal parasintètica sobre l'adjectiu *ple*, utilitzada a l'àrea ribagorçana,¹⁹ enfront de la variant *emplenar* del Pallars i dels bisbats de Girona i Elda (DECat VI, 603). En el DFa i el DIEC tan sols apareix *emplenar*.

arremull *m.* 'remull, acció de remullar': «no es va parlar i riure d'altra cosa que no fos l'arremull dins del tinet de l'infortunat Martí» (40). Variant dialectal enfront de la normativa *remull*, documentada també en valencià (DCVB II, 19); respon a la tendència dialectal d'afegir una vocal en posició inicial de paraula, sobretot quan es tracta d'una vibrant.

¹⁷ *Vid.* «Referències bibliogràfiques».

¹⁸ Vic, Tarragona, Balaguer, Tortosa i Tamarit de Llitera (DCVB I, 729).

¹⁹ Fraga, Tamarit de Llitera, Benavarri i Benasc (DCVB I, 774; DA).

asllargar *v. tr.* 'allargar, donar un objecte al qui està a certa distància allargant el braç': «Vinga incauts, treieu la bossa dels diners i *asllargueu-me-la cap a mi*» (103). Derivat parasintètic de *llarg*, variant de la forma general *allargar*, en la qual s'ha produït un canvi de prefix; a més, fonèticament l'autor reflecteix el canvi de la vocal inicial /e/ per /a/ davant de la consonant /s/, tractament propi d'alguns parlars catalans nord-occidentals (*vid.* § 2.1b). En el Dfa i el DIEC només s'enregistra *allargar*.

auca *f.* 'oca': «a més, gallines, patos, *auques* i una corraleta on s'engreixava el porc de matar» (50). Variant antiga i dialectal del mot *oca*, que es manté prou viva actualment a l'àrea nord-occidental del català;²⁰ també es dona a bona part d'Aragó (DA), encara que es considera un gasconisme (DECat VI, 26-27).

banastro *m.* 'cove, cistell gran fet de vímet per a transportar la verema': «Anar a veure amb tots los *banastros* i caltrons» (36); «Allí el xicot va passar-s'ho bé omplint els *banastros*» (39). Variant de *banasto*, que s'ha creat —tant en castellà com en aragonès—²¹ a partir del femení *banasta*; la solució utilitzada per Chauvell s'atesta també al català dialectal de Camporrells (DCECH I, 848-485) i de Tamarit de Llitera (GRÜAS-BENÍTEZ, 1995), totes dues localitats veïnes del Campell. Al DIEC només apareix la forma *banastra* 'banasta, covenet', tant per al masculí com per al femení; en canvi, no és recollida al Dfa.

bigot *m.* 'bigoti': «només li negrejava el *bigot*» (36). Aquesta forma —que sembla ser prou general arreu de totes les terres catalanoparlants (DCVB II, 483)— és una adaptació més incompleta del castellà *bigote* a la fonètica catalana, enfront de la variant *bigoti* que s'usa en català oriental (DECat I, 799).

bonitatis *adj.* 'bonàs, bo en excés': «era el més *bonitatis* de tots» (80). En origen aquesta forma correspon al genitiu del mot llatí *BONITAS*, -ATIS > *bondat*; en aquest cas, però, no s'ha de veure com una conservació de la forma llatina, sinó més aviat com un procés de deformació del lexema original *bo*, imitant l'aparença d'un terme llatí; és un dels mecanismes més característics dels parlars col·loquials (PAYRATÓ, 1996: 137). Així s'utilitza també a tota la Llitera.

callerís *m.* 'carreró, carrer estret': «es van adonar que darrera d'ells s'havien situat un parell d'homes més tapant l'eixida del *callerís*» (103); «lo Martí va fer la promesa de no tornar més per aquells *callerissos* mentre campés» (105). Aquesta forma —o la seva variant *callarís*—, derivades de *call* 'pas estret i enclotat entre parets o roques' (< ll: *CALLIS*), és prou coneguda en català des d'antic, encara que resta més viva en ribagorçà —s'atesta a Tamarit, Castillonroi i Benavarri (DA)—,

²⁰ Pallars, Ribagorça, Tamarit de Llitera, Fraga (DCVB II, 142).

²¹ S'utilitza als parlars de Benasc, Graus i Campo (DA), a més de l'àrea catalana del Maestrat (DCVB II, 254-255).

arribant fins i tot als parlars aragonesos de transició, com el de Jusseu (DECat II, 434; DCVB II, 867; DCECH I, 772). No apareix al DFa ni al DIEC, on únicament es considera la paraula *callís*. Cf. també l'aragonès *callizo*.

canejar-se *v. pron.* 'empassar, menjar': «Ací us porto un animaló que s'haurà de *canejar* rates i ratolins» (30). Segons Coromines (DECat II, 498), el mot *canya* —i per tant la seva variant *cana*— també s'aplicà a parts de la gola; el verb que es documenta s'haurà format sobre aquest significat per poder adoptar el sentit amb el qual s'utilitza en el text.²²

cego *adj.* 'cec': «no tenia "ni per a fer cantar un *cego*"» (54). Variant sense apòcope de la vocal velar, molt arrelada per tot el domini català en el parlar familiar (DECat II, 651-652; DCVB III, 96), enfront de la solució pròpia *cec*. L'expressió on apareix aquest mot es testimonia a València («No tenir dos diners per fer cantar un *cego*») i a Mallorca i Menorca («No tenir un dobler per fer cantar un *cego*»), amb el sentit d'ésser molt pobre (DCVB III, 96).

conrada *f.* 'contrada': «haurà mort per alguna *conrada*» (172); «potser aniria vagant de *conrada* en *conrada*» (174). Participi del verb *conrar* —variant dialectal de *conrear* 'cultivar la terra'—, que substantivat manté el significat de 'conjunt de terra conreada',²³ però amb el valor més ampli de *contrada* 'voltants, extensió de terra pròxima a un lloc, a una persona, etc.'; en aquest sentit, també és possible que la semblança de significats hagi afavorit el canvi de significants. No apareix al DFa ni al DIEC, on només s'inclouen els infinitius *conrear* i *conrar*.

corder *m.* 'anyell': «el Manel havia de vendre un parell de *corders*» (36). Mot particular del català nord-occidental i del valencià (DECat II, 933).²⁴

cornassa *f.* 'esquellotada, esvalot que es fa amb esquelles, corns, llaunes, etc.', especialment davant la casa d'un vidu el dia que es torna a casar': «Per això aquella nit van eixir tota la colla a fer *cornassa* a una parella de viudos que s'havien casat feia poc» (112). Segurament és un derivat del verb *cornar* 'tocar el corn', amb el sufix *-assa* que assenyala el resultat d'una acció amb un sentit augmentatiu-despectiu; té el mateix significat que el compost belsetà *carnamusa* (DECat II, 939). Es pot pensar, a més, en una formació molt antiga d'aquesta paraula per la inexistència de *cornar* en el parlar actual del Campell i per la nul·la productivitat del sufix en la creació de nous mots a partir de verbs.

²² *Canejar* és sinònim d'*acananar* 'amidar la llargària (d'una cosa) amb la cana i per ext. amb qualsevol mida' (DIEC), el significat del qual no té massa a veure amb el que aquesta paraula presenta aquí. D'altra banda, Coromines informa de l'existència del verb *canejar* —com a derivat de *càndia*— amb el valor de 'netejar la roba i fer-la tornar blanca' (DECat II, 472), el qual tampoc no es pot identificar amb el que s'ha enregistrat.

²³ A Mallorca s'empra *conrada* amb el significat de 'treballs de conró executats dins d'un camp, i el mateix camp o terra que es conra' (DCVB III, 410).

²⁴ Per a les diferents realitzacions fonètiques d'aquesta paraula, *vid.* DCVB III, 534.

cremallas *m. pl.* 'clemàstecs, cadena amb ganxos que va penjada al canó de la xemeneia de la llar, que serveix per a penjar-hi les olles, els perols, etc. que s'han de posar a escalfar al foc de la llar': «quatre trumfes i unes poques de guixes o caires bullien i rebullien dins de la marmita penjada dels *cremallas*» (22). Mot general del català occidental —amb algunes variacions fonètiques vocàliques—, que arriba fins i tot a Cerdanya, Berguedà, Penedès i Camp de Tarragona (DECat II, 1039; DCVB III, 211); també es testimonia a la Ribagorça aragonesa, Binèfar i Biescas (DA). Apareix al DIEC, però no al Dfa.

eixada de galló *f.* 'magall, eina utilitzada pels pagesos amb punta en un dels extrems de la cabota i tall horitzontal a l'altre; s'empra bàsicament per a estellar la llenya': «la maça, les falques i l'*eixada de galló*» (39). Dos aspectes s'han de comentar en aquesta formació lèxica. D'una banda, la variant *eixada*, amb vocal inicial /e/ —enfront de la general *aixada*—, utilitzada en català ja des d'antic i conservada avui en alguns punts del dialecte occidental (DECat I, 105).²⁵ D'altra, el mot *galló* 'tall vertical d'un aixadó',²⁶ derivat diminutiu de *gall* 'grill de taronja, de ceba, etc.; divisió o punta de les forques' < ll. *GALLEUS (DCECH III, 22). El sintagma *eixada de galló* s'utilitza també a la Llitera (SISTAC, 1993: 257; GRÚAS-BENÍTEZ, 1995), *aixada de galló* a Gandesa (DCVB I, 356), i *eixada en galló* a Sant Esteve de Llitera (VIUDAS, 1980: 67).

eixamplir *v. tr.* 'eixampliar, fer més ample, més dilatat': «se li va *eixamplir* el cor» (33). El català normatiu reconeix la variant *eixampliar*, verb de la primera conjugació, que en l'àmbit dialectal ha canviat a la tercera (DECat III, 241), com es pot veure en el text. A Benasc i Espés s'atesten les solucions *ixamplli* i *ixamplí*, respectivament (DPA); tal vegada es tracti d'un resultat propi del ribagorçà.

embaboquit *adj.* 'embadoquit, abstret en l'atenció o la contemplació d'alguna cosa': «Martinet i els seus germans es quedaven *embaboquits* amb aquells contes de sa mare» (30); «es quedava *embaboquit* veient-lis parar els peus» (40); «s'havia quedat *embaboquit* observant a aquella noia que pel que es veia era la filla» (168). Adjectiu derivat del mot amb arrel expressiva *babau*, molt utilitzat a la Ribagorça, format sobre el participi del verb *embabuquir*, del qual s'atesta en valencià la variant *embabucar* (DECat I, 528; DCVB IV, 704); en el català de Tamarit i Sant Esteve de Llitera es testimonia *embabuquit* i en l'aragonès d'Estadella i Graus *embabuquiu* (DA).

emboliat *adj.* 'capficat, preocupat greument per alguna cosa': «tant *emboliat* anava i capficat amb els seus pensaments...» (113). Adjectiu constituït sobre el substantiu *embòlia*, per assenyalar la semblança entre els efectes d'aquesta malaltia i la

²⁵ Pallars (DECat I, 105), Calasseit, Gandesa (DCVB I, 356) i Açaui (DA).

²⁶ Té aquest significat a Pont de Suert i a Tremp (DCVB VI, 156).

situació d'absència que provoca una greu preocupació; sembla més una creació popular i col·loquial que un dialectalisme.

empilmar *v. tr.* 'emplastrar': «La curandera n'estava farta d'*empilmar* braços i cames» (74). Verb parasintètic creat sobre el substantiu *pilma* (*vid. infra*), usat en català antic i en valencià (DECat VI, 539); també a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995) i a Benasc (DA).

encenalla *f.* 'encenall, flocs de fusta serrada o llenya menuda, per encendre el foc': «Això constituïa la base d'*encenalla* del gran foc a terra que hi havia a la casa» (42). S'enregistra en aquest cas una variant femenina del terme català *encenall* (DECat III, 320); en castellà existeix la forma femenina *encendaja* (DCECH II, 596).

encerolat *adj.* 'embrutat, empastifat': «quasi tot ell n'estava *encerolat*» (28). En origen, participi del verb *encerolar-se*, mot ribagorçà que deriva del substantiu *cerol* 'lлот enganxós, fangot', resultat de l'alteració consonàntica del català *cerot* com a conseqüència de l'influx àrab (DECat II, 672; DCVB IV, 867).

enrobador *m.* 'persona encarregada de nivellar i aplanar la terra': «El Martinet feia d'*enrobador*» (39). Substantiu format sobre un verb **enrobar*, derivat del català *robar* amb influx semàntic de *rapar* (DECat I, 427). Cf. *arrobar* 'nivellar i aplanar la terra' a Sant Esteve de Llitera.

ensajat *adj.* 'gosat, atrevit': «no sigues *ensajat* de dir o comentar res amb ningú» (120). Variant del català normatiu *assajar*, amb un canvi del prefix original per la síl·laba inicial tant corrent *ens-*, no tant per castellanisme (DCVB V, 23) com per una reacció antitradicional (DECat I, 454). Sembla ser una paraula prou general en tot l'àmbit catalanoparlant (amb diferents realitzacions consonàntiques).

enta *f.* 'àpat, menjada del dia': «no estaven més que a l'inici de l'*enta*» (141). Mot ribagorçà, derivat postverbal de *yantar* (arag. *chentar*) < ll. vg. JANTARE; s'utilitza en el català de la Ribagorça, des de Benavarri fins al Torricó, i també en algun punt de la Ribagorça pirinenca (DCECH VI, 11-12; DA).

entomonit *adj.* 'entumit, sense sentit': «Lo xicarró, mig *entomonit* per la potada es va llevar» (28). Variant dialectal d'*entumit*, participi del verb *entumir*; segons les dades que presenta Coromines, la forma *entomoir*²⁷ es va utilitzar en alguns punts del lleidatà (DECat VIII, 926), a partir de la qual sorgiria *entomonir* amb epèntesi consonàntica.

entremastullar *v. intr.* 'mormolar, mastegar, pronunciar entre dents': «*entremastullant* unes paraules digué» (63). Derivat de la forma dialectal *mastullar* —pròpia de la Ribagorça (DA)— mitjançant el prefix *entre-* (amb el qual s'accentua el

²⁷ La variant *entomuir* s'usa a Tremp (DCVB V, 59).

sentit verbal de 'parlar entre dents'), variant de *mastollar* < ll. vg. *MASTUCULARE (DECat V, 524).

entrepús *m.* 'ensopegada': «Ara ane-mo'n a dormir i potser demà hi trobarem remei a n'esto *entrepús*» (104); «us casareu i oblidareu prompte esto llastimós *entrepús*» (139); «Quan es va refere de l'*entrepús* va preguntar neguitós» (176). Derivat postverbal d'*entrepussar* (*vid. infra*), que també s'usa a Tamarit de Llitera. A Lleida es coneix la variant sense nasalitzar *entrepús* (DCVB V, 83), i a la Vall de Gistau *entrepuz* (DA).

entrepussar *v. intr.* 'ensopegar, entrebancar-se': «més d'un camí lo xicot va *entrepussar-hi*» (39); «si se va esllissar o si va *entrepussar*» (40); «de tant depressa que corria va *entrepussar* amb una pedra» (68); «amb compte de no esllissar-se o *entrepussar* a la vora dels tinets» (72). Del ll. vg. *INTERPEDIARE sorgeix aquesta variant nasalitzada (per influència de *trompada*), que sembla ser més genuïna de l'Alt Aragó (DECat VIII, 865); s'usa igualment a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995). Altres resultats possibles són: *entrepussar*, que s'atesta a la Conca de Tremp, l'Urgell, la Segarra, el Camp de Tarragona, Eivissa (DCVB V, 83) i Fraga (DA); *trepusar*, ben usual en el Pallars superior (DECat VIII, 865); i *entrepuzar*, pròpia d'alguns parlars aragonesos (DA). D'altra banda, el canvi vocàlic que s'observa sobre l'etimologia assenyalada s'haurà produït segurament per una dissimilació entre les vocals palatals; només cal pensar que el castellà antic coneix la forma *entrepeçar*, d'on deriva l'actual *tropezar* (DECat VIII, 865).

entroi *adj.* 'd'escassa intel·ligència, obtús': «Només lo Joanet, l'*entroi* del Joanet, va estar a favor de la proposta d'en Rafel» (95). Terme de difícil explicació quant al seu origen. Es pot pensar, si més no pel seu significat, en un derivat de *toi*, variant de *toix* pròpia del Camp de Tarragona i de la Conca de Barberà (DECat VIII, 655); la solució que sorgeix aquí tal vegada es pugui explicar per contaminació del mot *entroït* (*vid. infra*).

entroinada *f.* 'disbarat, acció insensata': «era el que proposava noves *entroinades*» (93). Derivat de l'adjectiu *entroi* amb el sufix *-ada*, el qual indica 'acció pròpia de'.

entroït *adj.* 'aquell que es posa en assumptes que no són de la seva incumbència': «com que són tan *entroïts* i tot ho elufren» (78). Aquesta paraula no apareix en cap dels diccionaris consultats. Podem plantejar la hipòtesi que es tracti d'un derivat del verb llatí INTROIRE 'ficar-se dins' (DECat VIII, 710), concretament del seu participi, qüestió recolzada pel significat que conserva aquest mot dialectal.

esbelegar *v. intr.* 'cridar fort': «Van començar a *esbelegar* tant com sabien i esgarrapar el guitarró» (59). Variant pirinenca prefixada de *belegar* 'belar', utilitzada almenys fins a Benasc²⁸ (DECat I, 750); també es coneix al Penedès, la Segarra i el

²⁸ Als parlars ribagorçans de Bisaurri, Espès i Bonansa (DA), i als lliterans de Peralta de la Sal, Gavasa i Calassanç (SISTAC, 1993: 292).

Camp de Tarragona (DCVB V, 159). No apareix al DFa ni al DIEC, on només s'inclou *belegar*.

escabortó *m.* 'escamot, ramat petit': «m'agradaria que fos un xicot i que fos fort i valent, sap, així me n'aidaria prompte, i ara mateix que ja tinc un *escabortó* de bestiar meu...» (19); «li encomanava l'*escabortó* propi de la família» (31); «Una vegada que anava a guardar l'*escabortó* de bestiar que tenia encomanat...» (37). Variant del mot occidental *escabot* (DCVB V, 176), corresponent al català oriental *escamot*, totes dues derivades del llatí SCABELLUM 'cabdell' per un canvi de sufix (DECat III, 468). La forma documentada és un diminutiu, el qual presenta, a més, una consonant vibrant no etimològica i que possiblement ha estat adoptada per la influència d'altres paraules, com pot ser *bord* i derivats (sobretot si tenim en compte el valor semàntic d'ambdós mots).

escaltrisses *f. pl.* 'àrguens, coves per a transportar els càneters d'aigua al llom d'un animal': «la dona del pastor duia l'aigua amb un someret al que li ficava unes *escaltrisses* i quatre càneters» (24); «D'anar a buscar l'aigua se n'encarregava una mossa que agafava un somer amb unes *escaltrisses*» (70). Paraula derivada de *cartre* mitjançant el sufix *-ís*, que assenyala semblança amb la base lèxica (MOLL, 1952: 283), i el prefix sense significat *es-* (per fonosintaxi amb l'article de plural femení),²⁹ la qual s'enregistra també al parlar de Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995). La variant *caltrizas* s'empra a Peralta de la Sal (SISTAC, 1993: 266), Sant Esteve de Llitera (VIUDAS, 1980: 41), i és antiquada en el castellà de Binèfar (DECat II, 601).

escudellar *v. tr.* 'escaldar': «Maria li va decantar pel damunt un topí d'aigua bullent que tenia preparat per a *escudellar* un plat de sopes i un crostonet de pa» (21). Derivat del substantiu *escudella*. Apareix al DIEC amb el significat de 'distribuir (sopa, escudella, brou, etc.) posant-ho en les escudelles o els plats'; però aquest no és el sentit que té en el text de Chauvell, sinó que ha adoptat el valor de 'tirar el brou bullent sobre el pa amb el qual es fa la sopa', el mateix que coneix l'aragonès *escudillá* (DA) i el castellà *escudillar* (DRAE); així s'empra també a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995).

esfrega *f.* 'frega, acció de fregar una part del cos amb les mans per aplicar-hi una substància medicinal': «La curandera n'estava farta d'empilmar braços i cames i d'arreglar ossos fugits de lloc, fer *esfregues*» (74). Variant del normatiu *frega* (DFa, DIEC), derivat postverbal de *fregar*; la forma que utilitza Chauvell presenta el prefix no significatiu *es-* (per fonosintaxi amb l'article de plural femení), com en lleidatà (DCVB V, 334).

²⁹ Cal remarcar la dissimilació entre consonants vibrants: *r-r > l-r*.

- esgarro** *m.* 'estrip, set': «li sorgia les espadenyas o algun *esgarro* dels pantalons ape-
daçats per tot arreu» (38). Variant col·loquial del castellà *desgarro*, ben viva en ri-
bagorçà i valencià,³⁰ recolzada per l'ús del català *esgarrar* (DECat IV, 384; DCVB
V, 343); a l'Alt Aragó s'usa *esgarrón* (DCECH III, 107).
- esllissar-se** *v. pron.* 'relliscar': «si se va *esllissar* o si va entrempuassar» (40); «amb
compte de no *esllissar-se* o entrempuassar a la vora dels tinets» (72). Variant
prefixada del verb *llisar* (derivat de l'adjectiu *llis*), utilitzada a la Ribagorça (DA)
i l'Alt Pallars, però també cap a les terres de l'Ebre fins al Maestrat (DECat V, 218;
DCVB V, 355); hi ha punts d'Aragó (com Bielsa, Salvatierra, Sigüés) on s'empra
eslisar (DCECH II, 466; DA).
- esparceta** *f.* 'trepadella, herba farratgera': «lis havia donat una mica d'*esparceta* i pa-
lla» (20). Variant femenina del català *esparcet* (DFA, DIEC) —enregistrada en l'ex-
trem nord-est del Principat—, utilitzada a l'Alta Llitera (SISTAC, 1993: 259) i al
País Valencià (DECat III, 613; DCVB V, 381; DCECH II, 736).
- esquismar** *v. tr.* 'tramar': «Una altra nit van *esquismar-ne* una altra també de pes»
(86); «doncs mira quina en vam *esquismar*» (89); «se les havia d'*esquismar* per a
quedar-se sol amb aquell foraster» (177). Díficil és l'explicació d'aquesta paraula.
Només podem plantejar la següent hipòtesi (DECat III, 463-467): pel seu va-
lor semàntic, podria tractar-se d'una deformació del verb *escatmar*, variant d'*es-
cammar* i d'*escatimar* (< gòt. *SKATTJAN), que van significar de primer 'calcular
minuciosament, mesquinament'. Sobre la seva forma, no s'ha de rebutjar l'en-
creuament amb *estimar* < AESTIMARE, sobretot pel que fa al vocalisme /i/, varia-
ció que també ha pogut estar afavorida per una dissimilació; endemés, el canvi
-tm- en -sm- no és gens estrany en català: *ledesme*, *Maresme* (BADIA, 1984: 233).
- esvetar** *v. intr.* 'començar bruscament una acció, arrencar': «va *esvetar* a córrer cap a
la cabana» (28); «va *esvetar* a córrer camps travessos» (32); «Tan prompte com es
va veure lliure va *esvetar* córrer camí en avant» (68). Possible variant de *petar*,
amb el sufix *es-* (de la mateixa manera que *espetegar*), on s'observa la sonoritza-
ció de la consonant bilabial /p/ > /b/ per analogia amb altres significants prò-
xims (v. gr. *esbatre*, *esbategar*).
- esvidassar-se** *v. pron.* 'guanyar-se la vida': «també tens el dret d'*esvidassar-te* de la
millor manera que coneguis oportuna» (107). Derivat verbal parasintètic de
vidassa 'vida regalada'.
- excuser** *adj.* 'discret, silenciós': «es van apropar al campament tot *excusers*» (57);
«tot *excuser* va fer cap a la casa de sa mare» (131). Adjectiu derivat d'*excusa* mit-
jançant el sufix *-er* (< -ARĪU); en l'àmbit catalanoparlant només es coneix la for-

³⁰ També a l'aragonès de Gistau (DA).

ma valenciana *excusera* 'prostituta secreta' entre els segles XVI i XVIII (DCVB V, 649), i en el domini dialectal aragonès s'atesta la variant *excusero* (DA).

fer capeta *expr.* 'estar trist': «Es ficava allí a la vora del foc i, *fent capeta*, no deia res» (29). Expressió no testimoniada en cap de les obres consultades. Construïda amb el verb *fer* —com tantes altres en català—, incorpora també el substantiu diminutiu *capeta* 'capa petita que cobreix les espatlles i el pit' (DIEC), amb el qual se simbolitza l'abatiment d'una persona fonamentalment a partir de la seva forma.

ferrugallosa *adj.* 'rogallosa, veu que hom fa quan està enrogallat': «Obriu!, va dir una veu *ferrugallosa*» (141). Ens trobem davant d'un mot constituït a partir de l'adjectiu *rogallosa*, amb un tancament /o/ > /u/ bastant estès en el català occidental (DECat VII, 395). Quant al primer element, es podria explicar per un encreuament amb el mot *ferro*, que tants derivats ha originat, afavorit tal vegada pel soroll característic de les eines fetes d'aquest material.

ficós *m.* 'ficot, pal clavat a la paret utilitzat per a penjar coses': «De quatre *ficosos* penjava la poca roba que la família tenia» (26); «va penjar en un *ficós* de la paret lo mocador de fardo» (51); «un *ficós* clavat a la paret de penja-robes» (118). Variant de *ficot*, amb modificació del sufix, derivada de *ficar*. Sembla ser paraula pròpia del català nord-occidental (DECat III, 1010; DCVB V, 853; DA).

flamal *m.* 'flamarada': «veien que uns *flamals* sortien d'allí» (52). Derivat del substantiu *flama* mitjançant el sufix *-al* (< -ALE), que indica relació amb la base lèxica; Coromines només atesta la variant *flamall* (DECat IV, 13).

fumbre *v. tr.* 'fúmer, fotre': «li va *fumbre* amb una escombra aspra una bona tambanada al cllatell» (37). Variant del verb *fúmer*, substituït de caràcter eufemístic de *fotre*; sembla ser una formació a partir de l'articulació del català oriental [futút], amb substitució críptica de la [t] per la [m], i des de *fumut* es constituïria la conjugació sencera *fúmer* (DECat IV, 152). En el cas de *fumbre*, a més, s'observa la creació d'un infinitiu analògic amb la forma original *fotre* i altres verbs de la segona conjugació. S'usa sobretot a l'àrea occidental del català, malgrat que també es coneix a l'oriental (DCVB VI, 88).

gallofa *f.* 'butllofa': «tenia les mans plenes de *gallofes*» (43). Alteració fonètica del mot *batllofa*, variant palleusa del català comú *butllofa* (DECat II, 61); en aquest cas s'atesta un canvi consonàntic per l'equivalència acústica /b/ = /g/. Aquesta mateixa forma s'usa a Tamarit de Llitera. Comp. el valencià *bambolla*, enregistrat també a la Llitera.

garrut *m.* 'fossar, cementiri': «això és senyal que me'n aniré al *garrut* prompte» (64); «qualsevol indiscreció faria anar al *garrut* lo que tinc pensat» (106). És una denominació particular de la ciutat de Lleida perquè el camp on hi ha el fossar pertanyia a un home anomenat de sobrenom *lo Garrut* (DCVB VI, 211); no ha de resultar estrany aquest ús per part de Chauvell, si tenim en compte la proximitat geogràfica entre Lleida i el Campell, circumstància que hauria provocat la propagació d'aquest mot.

gascó *m.* 'operari del molí d'oli': «Martí voltave pel molí veient com treballaven els *gascons*» (40); «veure com treballaven els *gascons* l'entusiasmava» (72). Aquest significat no apareix en cap dels diccionaris consultats. Tan sols podem relacionar-lo amb el que presenta el mot *gasconada* 'acció pròpia de gascons, exageració ridícula' (DCVB VI, 215); d'aquí es pot deduir que els gascons (gent procedent de Gascunya) serien els encarregats de realitzar feines no qualificades o poc agradables, entre les quals es trobarien les desenvolupades en un molí d'oli. Amb aquest valor també s'atesta a Tamarit de Llitera.

hortàs *m.* 'terreny d'hortos': «també va matar la set amb bones glopades d'aigua d'una badina que devia servir per a regar tot aquell *hortàs*» (130). Derivat del mot *hort* mitjançant el sufix *-às* (< -ACEU), amb sentit locatiu i quantitatiu; propi igualment de Tamarit de Llitera, on fins i tot existeix el *Passeig de l'Hortàs*.

jaïll *m.* 'jaç, llit o cosa disposada per a jeure-hi al damunt': «O potser algun servidor de la justícia que va disfressat i té la misió d'averiguar on tenim el *jaïll*?» (65). És una variant de *jaïl* (< ll. vg. *JACILE), mot característic de la Vall d'Àneu (DECat IV, 889), amb palatalització de la lateral final tal vegada per assimilació a d'altres paraules acabades amb el sufix *-ill*. Amb aquest significat sembla més conegut el femení *jaïlla* i les seves variants, les quals arriben fins i tot a la Ribagorça de parla aragonesa (DECat IV, 889; DA).

lloc *m.* 'poble': «A l'hora de dinar van fer cap a aquell *lloguet*» (34); «també es va arribar a Sant Toribi, una ermita a l'eixida del *lloc*» (35); «Les colles de gitans i húngaros venien de tant en tant al *lloc*» (55); «Dues filles tenia el matrimoni, l'una casada amb un noi del *lloc* que estava de "venedís" a n'aquella casa» (71); «Rafel Castells era d'una casa del *lloc* en la que hi havia quatre homes bons per a treballar» (83); «ella era a una altra casa del *lloc*» (136). Ja des d'antic va tendir aquest mot a concretar-se com a sinònim de 'localitat habitada', especialment amb el sentit de 'poble, villatge'; actualment encara és molt viu en ribagorçà, valencià i rossellonès (DECat V, 234; DCVB VII, 39).³¹

llosastrada *f.* 'garrotada': «ara duïen també unes bones *llosastrades*» (98). Derivat de *llosastra* 'cadascuna de les lloses més grans d'un teulat', paraula pròpia de la Ribagorça que arriba fins a la vall de Gistau (DECat V, 273; DCVB VII, 61); s'ha constituït mitjançant el sufix *-ada* (< -ATA) amb el sentit de 'cop donat amb alguna cosa'.

mitgença *f.* 'conrear les terres d'altri a mitges': «haig pensat de deixar la *mitgença* que tenim i ficar-me pel meu compte» (116). Derivat abstracte que arrenca del verb llatí *MEDIARE* i l'addició del sufix *-ANTIA* (cf. MOLL, 1952: 270; ALVAR-POTTIER,

³¹ Possiblement és a la Ribagorça on l'ús s'ha mantingut menys estereotipat, oposant *lo lloc* constantment a les parts del terme, de la mateixa manera que el sinònim ribagorçà *llugar* (DECat V, 235).

1983: 393); del resultat *MEDIANTIA > *mitjança* 'mitjanceria, mediació' (DCVB VII, 467), sorgiria el verb *mitjançar* < *MEDIANTIARE i l'adjectiu *mitjancer* (DECat V, 668); després, per analogia amb el derivat *mitger*, s'hauria produït el canvi de la vocal tònica /a/ > /e/. Amb el mateix significat existeix en català el vocable *mitgenca* (DAg).

mixó *m.* 'moixó, ocell': «Durant lo dia eixien a caçar conills, llebres, perdius i *mixons*» (41); «no haig vist mai que quan se té un *mixó* de la mà se'l deixi volar per a agafar-ne un altre» (145). Variant de caràcter vulgar i rústic de *moixó*, que s'utilitza més o menys a la major part del domini catalanoparlant; en l'ús col·loquial és una paraula vivíssima des del Penedès cap al sud, i sobretot en tota l'àrea del català occidental, àdhuc en alguns punts d'Aragó (DECat V, 734-735); en canvi, la solució dissimilada *mixó* queda limitada a l'àrea dialectal nord-occidental (DCVB VII, 471). El DFa i el DIEC recullen només *moixó*.

mocador de fardo *m.* 'fardell': «amb el *mocador de fardo* portant poca cosa va enfilar cap a Baells» (26); «la Ramona li va ficar en un *mocador de fardo* tres o quatre mudes noves, fetes per ella» (49); «va penjar en un ficós de la paret lo *mocador de fardo*» (51); «Va embolicar amb lo *mocador de fardo* la mica de roba que tenia» (62); «va agafar un altre cop lo *mocador de fardo* amb unes mudes netes» (64); «Li van desfer el *mocador de fardo*» (66). Sintagma format pel mot català *mocador* i la paraula castellana *fardo*, on es reflecteix el contacte de les dues llengües en una àrea de frontera lingüística com és la Llitera. El terme *fardo* és un castellanisme general en l'àmbit catalanòfon, sobretot en català occidental (DCVB V, 741).

molla *adv.* 'gens': «No ets *molla* aplicat» (32); «de vegades aquest no bufava ni poc ni *molla*» (44). És un dels mots catalans gramaticalitzats amb el paper d'intensiu de la negació, a la manera de *gens*, *gota*; és estrany en català central i a quasi tots els àmbits de la llengua, però ha tingut considerable extensió en català occidental i es manté molt viu pel Pallars i la Ribagorça (DECat V, 752-753; DCVB VII, 520). A la Llitera s'enregistren bàsicament dues formes amb aquest sentit: l'aragonesa *brenca* a Alins, Açañui i Calassanç, i la catalana *molla* a la resta de la comarca (GIRALT, 1998a: 156).

olivada *f.* 'conjunt de totes les olives que s'han de recollir en un oliverar': «Encara no havien acabat de recollir l'*olivada* que va caure una nevada de quasi mig metre» (40). Substantiu derivat d'*oliva* mitjançant el sufix *-ada* (-ATA) amb el sentit de 'conjunt'. També s'atesta en altres pobles de la Llitera i en alguns punts de l'àrea central de la província d'Osca (DA). Cf. 'oliverar' a Arbeca (comarca de la Garriga) i 'menjada' a Menorca (DCVB VII, 893; DECat VI, 49).

palitrocs *m. pl.* 'bitlles, peça de fusta tornejada, més ampla de baix que de dalt perquè es tingui dreta a terra; nom del joc de bitlles': «els homes del lloc hi jugaven als *palitrocs*» (77); «tots els mossos feien cap a n'aquell toll a jugar als *palitrocs*» (77); «l'encarregat de controlar les apostes i, normalment, l'amo dels *palitrocs*»

(77). Adaptació catalana del castellà *palitroque*, abans *palitoque*, derivat de *palito* (DECat VI, 178; DCECH IV, 356). *Palitroc* es testimonia també a Peralta de la Sal (DCVB VIII, 135; DA) i a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995); a Açañui, Callassanç i Sant Esteve de Llitera s'escolta la variant *palistroc*.

parar compte *expr.* 'anar en compte, tenir cura': «un altre camí *pararàs més compte*» (29). En aquesta expressió s'usa el verb *parar* amb el sentit de 'posar', el qual ha restat en frases del castellà com *parar ojo* 'posar atenció', encara que en aquesta llengua és avui una accepció ja antiquada (DCECH IV, 393); en català sembla que és una expressió d'ús general, juntament amb *parar esment* (DCVB VIII, 225).

parell *m.* 'conjunt de dos animals destinats a fer alguna cosa plegats': «Ara Martinet ja duia el *parell*, ja tenia més força» (43); «tenien dos *parells*, un que el formaven dues mules i un altre que el formava un matxo i una mula» (50). S'atesta aquest substantiu amb el sentit específic assenyalat, del qual sorgirien segurament mots com *parellada* 'l'espai de camp que pot conrear un parell de bous' i *pareller* 'llaurador' (DECat VI, 254; DCVB VIII, 241).

pataca *f.* 'mena de bola bullida elaborada amb pasta de farina, pa i greix de porc, amanida amb sucre, anís i ametlles o pinyons': «colles de mandongueres feien l'adobat amb grans quantitats de *pataques*, morcilles, girelles» (105). Aquesta paraula es coneix en català (des de l'Ebre fins a la Plana de Castelló) amb el significat de 'patata'; a l'Alt Aragó s'empren les variants *patraca* i *pataquia* amb el sentit de 'tubercle més ordinari i més silvestre que la patata' (DECat VI, 334). És molt possible que, per una relació de semblança de forma, s'hagi especialitzat *pataca* com a nom d'aquesta mena de boles bullides, enfront de *trumfa* 'patata'. Dintre del territori aragonès s'atesta amb aquest significat en altres punts de la Llitera (Tamarit, el Torricó, Albelda, el Campell i Algaió).

peals *m. pl.* 'mitjons de llana': «tres cossets de llana i set o vuit parells de *peals*, també de llana, i teixits de la seva pròpia mà» (49). En origen significà la part de les mitges corresponent al peu; avui es conserva en català occidental i en els parlars de l'Alt Aragó amb el valor de 'mitjons, peücs' (DECat VI, 503; DCVB VIII, 344; DCECH IV, 530).

penada *f.* 'guitza': «li va engegar una *penada* que el va deixar llarg al mig del corral» (28). Variant del mot *pernada* 'cop de perna', derivat de *perna*, amb assimilació de la consonant vibrant a la nasal, segons consta en la documentació del segle XV; geolingüísticament es distribueix per la Ribagorça (DECat VI, 453). *Pernada* s'atesta a Bisaurri i Benavarri (DPA).

penar *v. intr.* 'guitar, tirar guitxes': «lo somer m'ha *penat*» (28). Com el mot anterior, es tracta d'un derivat de *perna* amb assimilació consonàntica *-rn-* > *-n-*. S'atesta també a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995).

perpedir *v. intr.* 'perir, morir': «te'n guardaràs de dir res a ningú si no vols *perpedir* a les meues mans» (119). Variant de l'intensiu *perperir* (< ll. PER-PERIRE), que es

conserva al Pallars, al Maestrat³² i a Castelló de la Plana (DECat VI, 293; DCVB VIII, 489).

pestós *adj.* 'pudent': «sisquiere esta nit em deixés tranquil·la lo *pestós* del Manel» (25). Adjectiu derivat del mot *pesta* 'epidèmia', amb el sufix *-ós* (< *-ōsu*), possiblement per adaptació del castellà *apestoso* (DCVB VIII, 526); així s'utilitza a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995). El castellà d'Aragó coneix la variant *pestoso* (DA).

piador *m.* 'llogador': «els *piadors* no li donaven l'abast» (55). Derivat de *piar* 'llogar' (*vid. infra*), també usat a la Ribagorça (DECat VI, 503; DPA).

piar *v. tr.* 'llogar': «Quan els feixos estaven *piats*, eren ficats a la faixa en monjoies» (44); «no diguis blat que no sigui al sac i ben *piat*» (52). Variant ribagorçana del català general *pitjar*: és un duplicat amb fonètica dialectal i amb un sentit una mica esbiaixat, que tira més aviat cap al portuguès-castellà, de manera que manté l'accepció de 'llogar'; així es documenta en català antic (DECat VI, 564) i actualment s'atesta a Sopeira, Gavasa, Benavarri, Espès, Benasc (DECat VI, 568), Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995), Vall de Boí i Vall de Barravès (DCVB VIII, 550), i a la Ribagorça de parla aragonesa (DA).

picallejar *v. tr.* 'picar, agafar el menjar amb el bec': «era responsable de guardar els polls i les gallines fent-les *picallejar* pels rostolls» (26). Sobre el despectiu *picall* 'picadura', s'ha creat aquest verb mitjançant el sufix freqüentatiu *-ejar*.

pilma *f.* 'emplastre': «t'hauran de portar a la senyora Delfina, la curandera, que t'hi fiqui una *pilma*» (74). Paraula coneguda pel català antic i conservada actualment en valencià (DECat VI, 539; DCVB VIII, 575); també es conserva a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995), en benasquès i en el parlar del Somontano d'Osca (DA).

pitupèria *f.* 'vituperi, cosa altament enutjosa': «Però Martí estava assenyalat pel destí a sofrir moltes *pitupèries*» (22); «Aquella passió pels animals li va portar una nova *pitupèria*» (28), «Si hagués pogut arribar a pensar que havia de passar per tantes *pitupèries*, de segur que s'hauria quedat al mas per sempre més» (49); «Després de contar-lis aquella *pitupèria* no va quedar tranquil» (71). S'atesta aquí una deformació col·loquial del mot savi *vituperi*: d'una banda, per l'ensordiment de la consonant bilabial sonora inicial; i d'altra, pel canvi de gènere que es produeix, passant del masculí al femení.

³² En aquesta zona tan conservadora és encara viva la variant *parterir* amb el sentit de 'sucumbir, morir', on es comprova l'encreument de *perperir* amb *partorir* 'anar de part' per la influència inevitable del patir de la partera (DECat VI, 293).

pllomassa *f.* 'borrassa': «Embolicats amb una *pllomassota*» (38); «quasi no donava l'abast a canviar robes o *pllomasses* d'aquelles tan pessades de cànim» (39); «en embolicar-se amb la *pllomasa* va recordar el butxacó que tenia dins dels pantalons» (51); «Van agafar una *pllomassa* gran» (88), «el van ficar damunt de la *pllomassa*» (88). Derivat del substantiu *ploma* amb el sufix *-assa* (< -ACEA), amb el qual s'assenyala relació amb la base lèxica i un cert sentit despectiu; en aquest cas s'ha produït una extensió del seu significat, perquè originàriament indicava una mena de matalàs fet de plomes (DECat VI, 620; DCVB VIII, 756),³³ i actualment designa una manta elaborada amb qualsevol material que s'utilitza generalment per a recollir les olives. En alguns punts castellanoparlants de la Llitera s'usa *plumaza* (DA).

poregós *adj.* 'poruc': «però no gosava ni a tartir envergonyit i *poregós*» (53), «va preguntar el Vicenç, que era el més *poregós* de la colla» (86); «ets un *poregós* i un ximple sentimental» (97). Sembla ser el resultat de l'encreuament dels adjectius *poruc* i *paorós*, ambdós derivats del substantiu *por*; és una forma ribagorçana (DCVB VIII, 756; DA) i valenciana (DECat VI, 699). No apareix al DFa, però sí al DIEC.

puntilla *f.* 'puntes, teixit de malla lleuger, que s'usa com a adorn': «les gitanes venien alguna altra "*puntilla*"» (56). Paraula derivada de *punta*, patrimonial en català i en castellà; de fet, s'ignora quina llengua ho prengué de l'altra (DECat VI, 866).³⁴ Malgrat això, no apareix al DFa ni al DIEC.

quarterut *adj.* 'robust, corpulent': «Manel Molins era un home de forta constitució, no molt alt, però *quarterut* i malgrat que ja tenia quaranta anys tenia encara molts poders» (18); «Era no gaire alt, però molt *quarterut* i amb molta força als braços» (79). Derivat de *quarter* 'la quarta part de qualsevol cosa', amb el sufix *-ut* (< -ŪTU) que assenyala una qualitat característica d'algú o d'alguna cosa, però posseïda en excés; per aquest motiu, de vegades té també cert valor despectiu. Així s'enregistra a Mallorca (DCVB IX, 26).

quimal *m.* 'camal, cada una de les branques principals que parteixen de la mateixa soca': «Martí duia una escala de catorze o quinze escalerons que havia de fermar en un *quimal*» (73). Mot derivat d'un antic *quima* 'branca' (< gr.-ll. QUIMA), amb interacció dels mots *camal* i *cimal*, tots dos també referents a les branques d'un arbre (DECat VI, 956); s'ha localitzat a Tamarit de Llitera, a la Conca de Tremp i en algun punt de la Noguera (DCVB IX, 56).

redolada *f.* 'rodalia': «Vés amb compte dels bandits, últimament han comès moltes maleses per estes *redolades*» (65); «En poc temps aquell xicot que no s'havia mogut de la *redolada*, va conèixer tots els pobles al sud d'Alcampell» (100). Derivat

³³ Cf. cast. ant. *plomazo* i *plomaça* (DCECH IV, 383).

³⁴ Cf. DCVB VIII, 993, on es considera castellanisme.

del verb *redolar* (variant dissimilada de *rodolar*, molt utilitzada fora del Principat de Catalunya), mitjançant el sufix *-ada* amb el sentit de conjunt. Es coneix a Tamarit de Llitera, Sant Esteve de Llitera, i en l'àmbit dialectal aragonès (VIUDAS, 1980: 31; DA); en els diccionaris catalans, però, només s'inclou la solució valenciana *rodolada* (DECat VII, 373; DCVB IX, 256 i 534).

refil, a *expr.* 'a raig': «El va ensopegar a davall de la barba i d'ella eixia sang a *refil*» (28). Expressió constituïda amb el substantiu dialectal *refil* 'trèmol d'una cosa que es mou lleugerament' (cf. cast. *rehílo*). També és característica d'altres punts de la Llitera i de Benasc (DECat VII, 189).

resguarir-se *v. pron.* 'protegir-se, resguardar-se': «es van *resguarir* a l'empar de sa germana gran» (102). Derivat del verb *guarir*, mitjançant la fusió en la forma *res-* del prefix intensificador *re-* i del prefix *es-*, el qual no aporta cap valor semàntic nou a la paraula; cal destacar que el verb documentat conserva el sentit de 'protegir', significat que conegué el català antic i que actualment només es manté en castellà i portuguès (DECat IV, 709).

retròlica *f.* 'retòrica': «A més, li va tornar a inflar el cap amb tota la *retròlica* dels seus consells» (50). Variant vulgar del mot savi *retòrica*, amb una dissimilació de les consonants vibrants (cf. *retòlica*) i amb l'addició d'una altra segurament per analogia amb altres paraules, de la mateixa manera que el resultat popular *retrònica* (DECat VII, 290).

rocalada *f.* 'roquissar, roquerar': «Llavors se'n va recordar que no molt lluny d'allí hi havia un forat a una *rocalada*» (128); «li va donar temps per amagar-se en un forat d'aquelles *rocalades* que transitava» (164). Mot derivat de *rocal* 'rocall', paraula molt estesa en català occidental i que es conserva també a la Ribagorça (DECat VII, 361); en aquest cas, el sufix *-ada* aporta un valor d'abundor.

sarrut *adj.* 'de barba molt espessa': «Era molt *sarrut* de barba» (79). Aquest adjectiu prové del mot dialectal *serrut*, variant de *sorrut* 'd'índole closa i poc tractable', influenciada en la forma i en el significat per *cerrut* 'proveït de cerres' (DECat VIII, 90; DCVB IX, 763); la solució documentada en l'obra de Chauvell ha obert encara més la vocal àtona, potser com a resultat d'una vacil·lació de timbre afavorida per l'analogia amb mots tan populars com *sarra* 'serra' i *sarrar* 'serrar'.

sigadera *f.* 'segadora, falç': «El Martinet no tenia prou domini de la *sigadera* o falç» (44); «quan es ficava a segar amb la *sigadera*» (55); «va començar a manar als mosos que enllestiguessin les *sigaderes*» (61); «aquella *sigadera* o falç semblava que no hi tocava» (62). Variant dialectal del català *segadora*, característica de la Ribagorça (DECat VII, 734; DCVB IX, 790; DA), Açañui (SISTAC, 1993: 260) i Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995). Ens interessa destacar aquí el canvi de sufix per a la formació d'aquest mot: enfront del català *-dora*, s'afegeix l'aragonès *-dera* (GIRALT, 1998b: 51-52). A més, s'observa un canvi vocàlic /e/ > /i/ per vacil·lació, propi de les parles vulgars.

tardagor *f.* 'tardor': «A la *tardagor* arribaven a Baells» (35); «La *tardagor* s'anava apropant i ell tot content amb els seus pensaments anava caminant tan tranquil» (65). Escriptura errònia del mot dialectal *tardagó* —per l'aparició d'una *-r* final impròpia, segurament per afinitat amb el català comú *tardor*—, variant amb epèntesi de la forma nord-occidental *tardaó* (< ll. TARDATIŌNE), totes dues molt utilitzades a la Ribagorça (DECat VIII, 310; DCVB X, 154; DA). Aquesta forma no apareix al DIEC, on només hi ha *tardaó*.

terrall *m.* 'terror, terra on hom s'ha criat, on hom viu': «és molt jove i ja en trobarà proutes de xicotes que seran del seu *terrall*» (60). Derivat de *terra* mitjançant el sufix *-all* (< -ACŪLU), el qual expressa la idea de 'conjunt de terra', 'terreny'; en l'àrea dels Pirineus occidentals s'empra aquesta paraula amb el sentit de 'pendent pedregós' (DECat VIII, 440), i a Lleida és 'lloc pavimentat de terra per on es pot passejar' (DCVB X, 255).

tombilla *f.* 'escalfallits amb suport': «les filles de l'amo tenien bon compte de calentar-se el llit amb la *tombilla* abans de gitar-se» (51). Derivat diminutiu de *tomba* 'tumba', que posseeix el correlatiu castellà *tumbilla*; aquesta eina rep el nom assenyalat perquè s'assembla a dos baiards superposats (DECat VIII, 547; DCECH V, 691). La variant testimoniada s'utilitza també als parlars aragonesos de la vall de Bió i Benasc (DA).

venedís *adj.* 'sobrevingut, vingut d'un altre poble': «Dues filles tenia el matrimoni, l'una casada amb un noi del lloc que estava de "*venedís*" a n'aquella casa» (71). Derivat adjectiu de *venir*, mitjançant el sufix *-ís* que indica propensió o aptitud. És propi dels parlars pallaresos (DECat IX, 107); el castellà coneix la forma *venedizo* (DCECH V, 771).

vidat *m.* 'vinyar': «ensenyant-li els cellers i els *vidats*» (178). Derivat de *vit* 'cep' amb el sufix *-at* (< -ATU), que aporta un matis de conjunt. Aquesta solució s'atesta a Sant Esteve de Llitera (VIUDAS, 1980: 96), i la variant aragonesa *bidau* s'usa en alguns indrets castellanoparlants de la Llitera (DA).

volvegó *m.* 'volva, pallús, esclofolla de cereals': «ventar el *volvegó*» (36); «tenim lo *volvegó* per ventar» (44). Derivat dialectal de *volva* (DECat IX, 391), amb valor diminutiu per la presència del sufix *-ó* (< -ŌNE). La variant aragonesa és *bolbegón* (DA, DPA).

xancada *f.* 'gambada, camada': «Manel Molins va enfilear aquells serrats en unes *xancades* que pareixia ànima que porta el diable» (17); «no li va voldre donar una *xancada* més» (126). Derivat de *xanca* amb el sufix *-ada*, que indica l'acció desenvolupada amb allò que designa la base lèxica. És un mot paral·lel al castellà *zancada* i amb el seu mateix significat, la qual cosa —atès que no es testimonia en català, segons els diccionaris emprats— fa pensar en una creació dialectal a partir del manlleu castellà.

xolleta *f.* 'xulla, cansalada': «una mica de vianda de patarota i un parell de *xolletes*» (51); «un ceguet va trobar un bocí de cansalada, de *xolleta*» (78); «A l'endemà l'ama de la casa anava com boja buscant la *xolleta*» (p. 78); «Els amos van descobrir així què se n'havia feït de la *xolleta*» (78); «allargant-li una mica de *xolleta* li va dir» (153). Variant fonètica de *xulleta*, diminutiu de *xulla*, molt utilitzada també en valencià (DECat IX, 604; DCVB X, 971). La solució *xolleta* es recull també a Tamarit de Llitera, enfront de *xolla* 'llenca de pernil' (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995).

xumenera *f.* 'xemeneia': «entrant a mà esquerra estava el foc a terra amb una *xumenera*» (25); «una llar d'aquelles que s'hi podia anar dret pel davall de la campana de *xumenera*» (50). Variant dialectal aragonesa de *xemeneia*, amb un canvi de la terminació estrangera *-ea* pel sufix *-era*; també s'observa la labialització de la vocal inicial, vulgarisme molt estès arreu de l'àmbit catalanoparlant (DECat IX, 497). Aquesta forma i d'altres variants s'atesten a Tamarit de Llitera, Benavarri, Bonansa, Calasseit, Morella i Sueca (DCVB X, 925; DA; DPA).

4.2. Aragonesismes

algorí *m.* 'dipòsit, lloc per a emmagatzemar cereals o altres fruits secs': «El Martí ja s'atreïa a pujar-se les taleques de blat a les costelles i dur-les cap a l'*algorí*» (44); «Mira que destapar lo forat de l'*algorí* on guardem les bellotes per als porcs!» (79). Adaptació del resultat aragonès *algorín* (< àr. AL-HURY), que també coneix el castellà amb alguna variació fonètica; el mot que utilitza Chauvell manté el significat aragonès de 'graner', desconegut pel castellà (DCECH I, 156). A la Fresneda s'usa amb el sentit de 'cadascun dels casells d'un graner' (DCVB I, 502).

assemellar-se *v. pron.* 'assemblar-se, dues o més persones o coses, tenir semblança entre elles': «A qui es deu d'assemellar esto bordegot que tot li vagi tan a l'inrevés» (21). Mot aragonès que s'utilitza com a sinònim de *parèixer* (DECat VII, 763); també es testimonia a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995) i a Calaceit (Dag). Cf. cat. *assemblar*, cast. *asemejar*.

canterica *f.* 'canterell, càntir petit': «El pastor sempre portava per la nit una *canterica* de lleit fresca» (22). Derivat de *cántaro*, constituït mitjançant el sufix diminutiu *-ica*, distintiu del castellà d'Aragó, del qual s'enregistra la variant *cantarica* a Alcanyís (DA). El tancament de la vocal interior àtona es produeix segurament per influx del mot català *cànter*, solució usada especialment en el dialecte occidental, perquè l'oriental prefereix el resultat xipella *càntir*.

eluftrar *v. tr.* 'ficar el nas, entremetre's': «com que són tan entroïts i tot ho *elufren*» (78); «Lo Joanet, que tot ho *elufrava*...» (87). Variant de l'aragonès *aluftrar* (DCECH I, 224; DRAE), mot semimurriesc que té la seva versió catalana en *llofrar*, per modificació del verb *llucar* 'mirar, veure' degut a contaminació de *llefre* 'golut' o *golafre*; a Açanui i Alins de Llitera apareix la forma *esculuftrar* —amb influència d'*escorcollar*— i a Benasc *ixoluftrar* —per influx de *xumar*— (DECat V, 291).

emburar *v. tr.* 'cobrir de fang': «els mossos del mas tenien la feina d'*emburar* els pellers» (45). Formació parasintètica sobre el substantiu aragonès *buro* 'argila', regressiu del català *burell* (cast. *buriel*) (DECat II, 339; DCECH I, 700). Aquesta paraula s'usa també a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995).

tartir *v. intr.* 'parlar': «però no gosava ni a *tartir* envergonyit i poregós» (53); «el pobre home assenyalat, sense dir ni piu, es llevava de la cadira i enfilava cap a casa sense *tartir*» (109). Solució aragonesa (DA, DPA), procedent d'un *estartir* < ll. STERTERE, més concretament de l'expressió NON STERTERE, mal entesa pel valor negatiu amb què sempre s'utilitza: *no startí*, entès com *no's tartí*, i d'aquí *no tartí* (DECat VIII, 331). Es testimonia igualment a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995).

xulet *m.* 'criat jove': «va prendre possessió de la pallereta on també hi dormien l'altre mosso i un *xulet*» (71); «estava pegant a un *xulet* que tenia» (151). Diminutiu del castellà *chulo*; s'atesta aquí l'accepció aragonesa 'noi assalariat que tenen les cases de pagès per fer les feines més ínfimes' (DA, DPA), la qual procedeix de l'antic significat 'noi jove' propi de l'argot de la germania (DCECH II, 405-406). El resultat documentat també es coneix a Tamarit de Llitera (GRÚAS-BENÍTEZ, 1995).

4.3. Castellanismes

aguardar *v. tr.* 'esperar, restar en un lloc fins a l'arribada d'algú o d'alguna cosa': «sa mare potser ja l'*aguardaria* amb l'espardenya a la mà» (27). Amb aquest sentit es troba al Maestrat, Mallorca i Menorca (DCVB I, 314).

bitxo *m.* 'animal, bestiola': «Val més que fem perdre ràpid esto *bitxo*» (30). És un manlleu semàntic del castellà (DCVB II, 503); cf. cat. *bitxo*.

careta *f.* 'fèsols petits d'un color groguenc amb una taca negra i rodona en un dels seus extrems' (DECat V, 775): «quatre trumfes i unes poques de guixes o *caretas* bullien i rebullien dins de la marmita penjada dels cremalls» (22); «La primavera havia arribat, era l'hora de sembrar les trumfes, les guixes i les *caretas*» (43). En realitat procedeix del castellà *judía careta* (DRAE, s. v. *judía*), encara que per metonímia és el segon element del grup lèxic qui designa la realitat concreta.

húngaro *m.* 'natural d'Hongria; s'utilitza també com a sinònim de gitano': «Les colles de gitanos i *húngaros* venien de tant en tant al lloc» (55), «Ja tornen a estar ací els *húngaros* i gitanos» (56).

llomillo *m.* 'llomello': «ara tenien accés a l'adobat del porc: costella, *llomillo* i alguna mica de llonganissa» (44). Variant de *lomillo*, pròpia de l'àrea oriental peninsular usada en lloc de la comuna *solomillo* (DA); aquí apareix en part adaptada al català amb la palatalització de la consonant lateral inicial (DCVB VII, 47). S'enregistra també a Tamarit de Llitera (GRÚAS I BENÍTEZ, 1995). Al DIEC apareix *llomello*, forma del català occidental que no inclou el DFa.

- mandonguera** *f.* 'dona encarregada de l'elaboració del *mondongo*': «colles de *mandongueres* feien l'adobat amb grans quantitats de pataques, morcilles, girelles» (105). Prové del castellà *mondonguera*, amb un canvi vocàlic /o/ > /a/ probablement per dissimilació, com succeeix també a *mandongo*, solució que s'atesta a Ribagorça, Pallars, Tarragona i Maestrat (DCECH I, 489; DCVB VII, 189 i 533).
- morcilla** *f.* 'embotit elaborat farcint un budell amb una pasta feta amb pa, greix i sang de porc, amanida amb sucre, anís i ametlles o pinyons; i de vegades arròs i ceba': «colles de *mandongueres* feien l'adobat amb grans quantitats de pataques, *morcilles*, girelles» (105). Paraula típica del castellà i del portuguès, d'origen incert, malgrat que bé podria venir d'una base preromana *MURCĒLLA (DCECH IV, 139).
- palinc** *m.* 'xerrameca, conversa de poca importància': «amb el seu *palinc* en sabia eixir ben lliurat» (80). Deformació del castellà *paliique*, que en ocasions es confon amb el mot *palenque* 'estacada', el corresponent del català *palenc* (DCECH IV, 356); tal vegada la variant atestada seria el resultat de la contaminació de *paliique* amb *palenc*.
- pato** *m.* 'ànec': «criava llocades de polls, de pavos i *patos*» (24); «a més, gallines, *patos*, auques i una corraleta on s'engreixava el porc de matar» (50). Del castellà *pato*, prou generalitzat en els parlars catalans (DCVB VIII, 330).
- pavo** *m.* 'gall dindi': «criava llocades de polls, de *pavos* i *patos*» (24). Del castellà *pavo*, general en valencià (DCVB VIII, 343).
- quarto** *m.* 'cambra, habitació': «guardaven en un altre *quarto* el blat i la civada» (50); «Aquell *quartet* no havia vist mai la calç a les parets» (50); «com que dorm al *quartet* de l'entrada, eixirà al finestronet» (85); «una entrada petita, amb un *quartet* a mà dreta» (113). Del castellà *cuarto*, encara que molt estès en català (DCVB IX, 27).
- querida** *f.* 'amant': «Es deia que tenia "*querida*"» (71); «tan se li'n donava que el su marit tingués *querida*» (71); «Però la verdadera passió del senyor Anton, lo Bllanc, era la seua *querida*» (76).
- solventar** *v. tr.* 'resoldre': «tots contents que aquell home s'hagués compromés a *solventar* el problema» (30). És mot castellà, també usat de vegades en català (DECat VIII, 41).
- surrar** *v. intr.* 'eixir amb molta força i rapidesa': «lo que sí que va començar a *surrar* i a bon pas van ser bellotes» (79). En català és un manlleu del castellà *zurrar* 'apallissar' (DECat VII, 150; DCVB X, 82); en el text s'atesta amb un valor semàntic que no coneixen el català general ni el castellà, el qual és el resultat de l'extensió del significat originari.
- tarea** *f.* 'feina, tasca': «tothom es va enllestir per a emprendre la *tarea*» (43). Cf. DCVB X, 156.

toquilla *f.* 'toqueta': «Es va ficar una *toquilla* i amb pas ràpid va eixir al carrer» (137).

Diminutiu de *toca*, utilitzat també en català, encara que no sigui acceptat per la norma (DECat VIII, 521; DCVB X, 350).

5. FINAL

Davant d'una novel·la com *L'home de França*, cal reconèixer l'esforç que Josep Antoni Chauvell ha fet dintre d'un territori com la Llitera —lingüísticament català, però geogràficament aragonès— per elaborar una obra digna de consideració (allunyada del costumisme tradicional i pròxima alhora a la tradició més popular de la terra), utilitzant el català comú, però sense oblidar característiques pròpies de l'estàndard occidental.³⁵

Però, com és natural també —i així ho podem veure en altres escriptors de l'Aragó catalanòfon, com Lombarte o Moncada (MORET, 1998: 136-137)—, la llengua emprada no deixa de tenir elements de la varietat dialectal que l'autor coneix, gairebé sempre intencionadament, amb l'objectiu clar d'arrelar la seva obra a una tradició lingüística particular. Així, doncs, l'obra de Chauvell demostra que el procés de cohesió de la comunitat lingüística catalana no ha de suposar necessàriament la desaparició dels trets particulars d'un parlar local o comarcal: que hi hagi unes modalitats diferencials dins de la llengua total és un fet que enriqueix el seu conjunt i li dona una personalitat que la singularitza; això sempre que la unitat de la llengua no sols no en pateixi, sinó que en quedi reforçada (PITARCH, 1996: 11).

Cal destacar aquí també el paper prou important que els escriptors d'aquestes àrees frontereres poden tenir en el desenvolupament de la normalització del català, perquè, com diu SISTAC (1992: 41), la llengua literària «encara funciona com a model i referència en alguns aspectes», i per això «pot ser perfectament la via d'entrada a la llengua estàndard de moltes formes». Tanmateix, és crucial en el cas del català nord-occidental que les autoritats lingüístiques despenalitzin el dialecte, especialment en tots aquells aspectes en què s'acosta a la seva variant germana del sud, per facilitar-ne la confluència i la transdialectalització (SISTAC, 1992: 43).

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BADIA, A. M. (1979). «Petita disquisició sobre el lleidatà *prou/prouta* (Estructura i analogia)», *Homenaje a Samuel Gili Gaya (in memoriam)*, Barcelona, Bibliograf, ps. 59-63.

BADIA, A. M. (1984). *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre, 2a ed. en català.

BADIA, A. M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

³⁵ S'ha de tenir en compte que el català normatiu en aquestes terres és estrictament una llengua no instituïda, o sia una llengua sense cap reconeixement social (LAMUELA, 1994: 19), fins i tot rebutjada en molts casos (MORET, 1997: 40-41).

- CHAUVELL, J. A. (1985). *L'home de França*, Zaragoza, Diputación General de Aragón.
- DA = R. ANDOLZ, *Diccionario aragonés. Aragonés-castellano, castellano-aragonés*, Zaragoza, Librería General, 1994, 4a ed.
- DAG = M. AGUILÓ, «*Diccionari Aguiló*». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster. Revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1915-1934 (edició facsímil en quatre volums: Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1988-1989).
- DCECH = J. COROMINAS i J. A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid, Gredos, 1980-1991.
- DCVB = A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, 1968-1969.
- DECat = J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1980-1991.
- DFa = P. FABRA, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Edhasa, 1991, 26a ed.
- DIEC = Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Edicions 62, 1995.
- DPA = G. ROHLFS, *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1985.
- DRAE = Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, Madrid, Espasa-Calpe, 1992, 21a ed.
- ESPLUGA, J. L., i CAPDEVILA, A. (1996). *Franja, frontera i llengua. Conflictes d'identitat als pobles d'Aragó que parlen català*, Lleida, Pagès Editors, 2a ed.
- GIRALT, J. (1998a). *Aspectos gramaticales de las hablas de La Litera (Huesca)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- GIRALT, J. (1998b). «El procés de derivació nominal i adjectiva a l'àmbit dialectal de la Llitera», *Alazet*, 10, ps. 27-63.
- GRÚAS, P., i BENÍTEZ, Mª P. (1995). *Vocabulario y textos de Tamarite de Litera (Huesca)*, Tamarite de Litera, Ayuntamiento de Tamarite de Litera.
- IEC = Institut d'Estudis Catalans, *Documents de la secció filològica. III*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- LAMUELA, X. (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*, Barcelona, Edicions 62.
- MARTÍN, Mª A.; FORT, Mª R.; ARNAL, Mª L., i GIRALT, J. (1995). *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*, Zaragoza, Seminario de Investigaciones Lingüísticas.
- MORET, H. (1994). «La llengua literària en els escriptors aragonesos d'expressió catalana», *Rolde*, 70, ps. 18-27.
- MORET, H. (1997). «Aproximació descriptiva a l'Aragó catalanòfon», *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 13, ps. 39-48.
- MORET, H. (1998). *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, Calaceite, Associació Cultural del Matarranya – Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- PAYRATÓ, Ll. (1996). *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Universitat de València.
- PITARCH, V. (1996). *Control lingüístic o caos*, Alzira, Edicions Bromera.
- QUINTANA, A. (1993). «Encara més capcir: els parlars orientals de Sarró (Baixa Ribagorça Occidental)», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. XXVII. Miscel·lània Jordi Carbonell. 6*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 271-308.
- RAFEL, J. (1981). *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico*, Barcelona, Universidad de Barcelona.

JAVIER GIRALT LATORRE

- RECASENS, D. (1991). *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SASOT, M. (1993). *Així s'escriu a la Franja (Antologia i guia didàctica d'autors de l'Aragó catalanòfon)*, Zaragoza, Diputació General de Aragó.
- SEGARRA, M. (1985). *Història de la normativa catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- SEGARRA, M., i FARRENY, D. (1996). «Estàndard nord-occidental: fonaments històrics i descripció del model», *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental* (Lleida, novembre de 1995), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, ps. 37-53.
- SISTAC, R. (1992). «El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formals», *Jornades de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida* (1991), Barcelona-Lleida, Institut d'Estudis Catalans – Institut d'Estudis Ilerdencs – Universitat de Lleida, ps. 39-43.
- SISTAC, R. (1993). *El ribagorçà a l'Alta Llitera (Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- VENY, J. (1991). *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 9a ed.
- VIUDAS, A. (1980). *El habla y la cultura populares en La Litera (Huesca)*, Lérida, Instituto de Estudios Ilerdenses.